

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Petra Jakovac

Zaporniška populacija in uporaba prisilnih sredstev
Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Petra Jakovac

Mentorica: red. prof. dr. Ljubica Jelušič

Zaporniška populacija in uporaba prisilnih sredstev
Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

ZAHVALA

Zahvaljujem se g. Božidarju Petehu iz Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij za vso strokovno pomoč in usmeritve pri izdelavi diplomskega dela. Zahvala gre tudi mentorici dr. Ljubici Jelušič za pomoč pri izdelavi tega dela ter za vso podporo tekom študija. Nenazadnje pa želim izraziti hvaležnost tudi domačim in prijateljem, ki ste mi na kakršenkoli način na študijski poti stali ob strani.

Zaporniška populacija in uporaba prisilnih sredstev

Diplomska naloga obravnava problematiko uporabe prisilnih sredstev na osebah, ki prestajajo kazen zapor. Uporaba prisilnih sredstev je eden izmed hujših posegov v človekovo integriteto in se načeloma uporablja kot sekundarno pooblastilo zato, da lahko pazniki opravijo svoje primarne naloge. V diplomski nalogi ugotavljam kakšno vlogo ima pri uporabi prisilnih sredstev struktura zaporniške populacije, glede na dolžino kazni, glede na povratništvo, glede na pomanjkanje zasebnosti zaradi velike prenatrpanosti v slovenski zavodih za prestajanje kazni zapor. Pri pogostosti uporabe prisilnih sredstev igra veliko vlogo tudi družbeno vzdušje v zavodih, ki pa ni odvisno le od zapornikov, temveč tudi od zaposlenega osebja oziroma je odvisno od odnosov med enimi in drugimi. Pazniki morajo pri svojem delu vedno paziti, da ne prekoračijo pooblastil, saj bi s tem grobo kršili tiste človekove pravice in svoboščine, ki so zapornikom še ostale. V svoji nalogi sem med drugim opravila tudi analizo strukture zaporniške populacije slovenskih zavodov skozi desetletno obdobje (1997–2007) ter izvedla anketo med obsojenci na katerih so bila uporabljena prisilna sredstva.

Ključne besede: zapor, prisilna sredstva, družbeno vzdušje.

Prison population and the usage of means of restraint

In my final thesis I research the problem of using means of restraint on individuals that are undergoing a prison sentence. Usage of means of restraint is one of the worse interventions in human integrity and is, in principle, used as a secondary tool in order for prison guards to perform their primary assignments. In the thesis I am ascertaining what role does the structure of prison population play, according to the length of their sentence, how many times have they been in prison before and according to the lack of privacy because of overcrowding in Slovene prisons. Social atmosphere in prisons plays an important role when it comes to the usage of means of restraint. This atmosphere does not depend solely on prisoners, but also on other prison staff, or should I say it depends on the relationship between one and the other. Prison guards must always be careful not to exceed their authorization, because that would be a harsh violation of prisoners remaining rights and liberties. My thesis also includes an analysis of the structure of prison population, in Slovene prisons, over a period of ten years (1997–2007) and a survey among prisoners on which means of restraint have been used before.

Key words: prison, means of restraint, social atmosphere.

KAZALO

1 UVOD	7
2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR.....	8
2.1 Opredelitev predmeta in namena proučevanja	8
2.2 Hipoteze.....	8
2.3 Metodološki pristop.....	9
2.4 Zgradba diplomskega dela.....	9
2.5 Opredelitev temeljnih pojmov	10
3 USTAVNE IN ZAKONSKE DOLOČBE ZA UPORABO PRISILNIH SREDSTEV	14
3.1 Mednarodni pravni temelji	14
3.2 Nacionalni pravni temelji	14
4 PRISILNA SREDSTVA IN POOBLASTILA PAZNIKOV	17
4.1 Vrste prisilnih sredstev in pogoji za uporabo	18
4.2 Pooblastila paznikov.....	19
4.3 Uporaba prisilnih sredstev	21
4.3.1 Uporaba sredstev za vklepanje in vezanje.....	22
4.3.2 Uporaba telesne sile, plinskega razpršilca in gumijevke	23
4.3.3 Službeni psi.....	24
4.3.4 Uporaba strelnega orožja.....	25
4.4 Poročanje o uporabi prisilnih sredstev	26
4.5 Temeljna načela uporabe pooblastil paznikov in njihov pomen	27
4.5.1 Načelo varstva človekovih pravic.....	27
4.5.2 Načelo ustavnosti in zakonitosti	28
4.5.3 Načelo nekonfliktnosti ali pomirjujočega pristopa	29
4.5.4 Načelo postopnosti	30
4.5.5 Načelo strokovnosti	30
4.5.6 Načelo varnosti postopka	30
4.5.7 Načelo sorazmernosti	31
5 DRUŽBENO VZDUŠJE V ZAVODIH ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA 33	33
5.1 Raziskave o družbenem vzdušju v slovenskih zavodih.....	35
5.2 Kako izboljšati družbeno vzdušje?	37
5.3 Konflikti med zaprtimi osebami	38
5.3.1 Prezasedenost zavodov.....	39
6 STATISTIČNI PODATKI.....	42
6.1 Statistični podatki o strukturi zaporniške populacije.....	42
6.1.1 Podatki o gibanju skupnega števila zaprtih oseb	42
6.1.2 Podatki o gibanju števila obsojencev	44
6.2 Statistični podatki o uporabi prisilnih sredstev.....	50
6.3 Statistični podatki o konfliktih med zaprtimi osebami.....	55
7 ANKETA MED OBSOJENCI NA KATERIH SO BILA UPORABLJENA PRISILNA SREDSTVA.....	56
7.1 Vzorčenje in zbiranje podatkov	56
7.2 Rezultati.....	57
8 SKLEPNE UGOTOVITVE.....	64
9 LITERATURA	67

KAZALO TABEL

Tabela 6.1: Gibanje števila zaprtih oseb od leta 1998 do 2007.....	43
Tabela 6.2: Gibanje števila obsojencev od leta 1998 do 2007.....	44
Tabela 6.3: Struktura na novo sprejetih obsojencev po predkaznovanosti od leta 1998 do 2007.....	45
Tabela 6.4: Struktura obsojencev po vrsti storjenih kaznivih dejanj od leta 1998 do 2007 (skupni delež v letu).....	47
Tabela 6.5: Struktura obsojencev po dolžini kazni od leta 1998 do 2007 (skupni delež v letu).....	49
Tabela 6.6: Struktura obsojencev po starosti od leta 1998 do 2007 (skupni delež v letu).....	50
Tabela 6.7: Pregled uporabe prisilnih sredstev od leta 1998 do 2007.....	52
Tabela 6.8: Razlogi za uporabo prisilnih sredstev od leta 1998 do 2007.....	54
Tabela 6.9: Vrste uporabljenih prisilnih sredstev od leta 1998 do 2007.....	55
Tabela 6.10: Število in posledice konfliktov od leta 2002 do 2007.....	55
Tabela 7.1: Odgovori na vprašanja demografskega tipa.....	58
Tabela 7.2: Odgovori na vprašanja o uporabi prisilnih sredstev.....	60
Tabela 7.3: Odgovori na vprašanja o odnosih med zaporniki, med zaporniki in pazniki ter o družbenem vzdušju v zavodu.....	62

KAZALO GRAFOV

Grafikon 6.1: Povprečno število zaprtih oseb od leta 1998 do 2007.....	43
Grafikon 6.2: Primerjava povprečnega števila obsojencev od leta 1998 do 2007.....	45
Grafikon 6.3: Predkaznovanost obsojencev od leta 1998 do 2007.....	46
Grafikon 6.4: Povprečna struktura obsojencev po vrsti storjenih kaznivih dejanj od leta 1998 do 2007.....	48
Grafikon 6.5: Povprečna struktura obsojencev po dolžini kazni od leta 1998 do 2007.....	49
Grafikon 6.6: Povprečna struktura obsojencev po starosti od leta 1998 do 2007.....	50
Grafikon 6.7: Vsa uporaba prisilnih sredstev od leta 1998 do 2007.....	52

1 UVOD

Z ustanovitvijo samostojne države Republike Slovenije, še posebej pa z vključevanjem v evropske integracijske tokove, so se bistveno spremenile družbene vrednote. V ospredje so prišle človekove pravice in temeljne svoboščine, kot najvišji ideal ustavne demokracije in vladavine prava. Te pravice pa so narekovale spremembe v delovanju državnih organov, svojo pot pa so našle tudi v temelju novo nastale države, Ustavi Republike Slovenije. Tako je demokratizacija družbenih odnosov zaostрила ustavno sodno varstvo človekovih pravic, s tem pa se je zaostřil nadzor nad zakonitostjo dela paznikov v zavodih za prestajanje kazni zapora.

Pazniki imajo z zakonom predpisane naloge, da pa jih lahko uspešno izvajajo, potrebujejo določena pooblastila. Zakonsko določena pooblastila so orodje, ki jim je dano za uspešno in učinkovito opravljanje svojih nalog. Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij daje pravne mehanizme za zakonito ukrepanje paznikov. Odločitve o tem kako pravilno ukrepati, kako pravilno uporabiti uzakonjeno prisilno sredstvo, da ne bo posledic za osebo proti kateri je bilo uporabljeno, oziroma da bodo te čim manjše, ter da bo paznik kljub temu zakonito in učinkovito opravil nalogo, so mnogokrat težke in prepuščene posamezniku.

Uporaba prisilnih sredstev zoper zaprto osebo velja za eno najbolj neprijetnih in nevarnih postopkov paznikov, kljub temu da so ta uporabljena le ob izrednih situacijah, ko bolj prijazna rešitev ni več mogoča. Poseganje v človekovo integriteto s silo, pa naj bo ta še tako podprta z zakonsko dovoljenimi pooblastili, je namreč ukrep, ki ni enostaven. Postopek uporabe prisile je zelo občutljive narave, saj je med vestnim izvajanjem pooblastil paznika in prekoračitvijo teh pooblastil le tanka črta.

Ravno zaradi te občutljive narave in grobega posega v človekove pravice se v zavodih za prestajanje kazni zapora redno poroča o takšnih posegih, statistika uporabe prisilnih sredstev pa se zbere skupaj v letnih poročilih Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij.

2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Opredelitev predmeta in namena proučevanja

Cilj in pomen predlagane teme diplomskega dela je ugotoviti ali struktura zaporniške populacije (obsojencev) vpliva na uporabo prisilnih sredstev. Pri tem se bom osredotočila predvsem na spremembe v strukturi zaporniške populacije v obdobju desetih let in kako so te spremembe vplivale na pogostost uporabe prisilnih sredstev ter na družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapor.

Predmet proučevanja je pogostost uporabe prisilnih sredstev pri zaporniški populaciji glede na njeno dolžino prestajanja kazni, narodnostno strukturo, starost, povratništvo ...

2.2 Hipoteze

Diplomsko delo je grajeno na naslednjih hipotezah:

- splošne hipoteze

H₁: V zadnjem desetletju se je število zaporniške populacije povečalo in spremenilo, s tem pa se je povečala tudi uporaba prisilnih sredstev.

H₂: Uporaba prisilnih sredstev je pogostejša pri zaporniški populaciji, ki prestaja daljše kazni.

H₃: Družbeno vzdušje v zaporu vpliva na količino nasilja in s tem na uporabo prisilnih sredstev.

- izvedene hipoteze

H_a: Uporabo prisilnih sredstev bi bilo možno zmanjšati s prerazporeditvijo zaporniške populacije.

H_b: Povratniki so bolj nasilni.

2.3 Metodološki pristop

V procesu proučevanja izbrane tematike in verifikacije hipotez sem poleg zbiranja virov uporabila še naslednje metode družboslovnega raziskovanja.

V teoretičnem delu diplomske naloge metodo analize in interpretacije sekundarnih pisnih virov. S pomočjo te metode sem analizirala knjige in članke, ki obravnavajo problematiko uporabe prisilnih sredstev ter na splošno probleme in težave s katerimi se soočajo obsojenci in zaposleni v penološkem sektorju. Ti viri so pripomogli k razumevanju in analizi delovanja zaporov.

Analizo primarnih pisnih virov, kot je Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, Kazenski zakonik ter mnogi drugi dokumenti, sem uporabila za zbiranje podatkov o delovanju kazenskega sistema.

Z deskriptivno metodo sem pojasnila temeljne pojme v diplomski nalogi, opisala kakšen pomen ima družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora ter v osrednjem besedilu podrobneje orisala uporabo prisilnih sredstev.

Z analizo uradnih statistik iz letnih poročil Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij (v nadaljevanju UIKS) sem ugotavljala kakšen je trend uporabe prisilnih sredstev, kako se z leti spreminja struktura zaporniške populacije in nato s primerjalno metodo ugotavljala podobnosti in razlike med izbranimi zavodi.

Med vsemi uporabljenimi metodami sem izvedla še anketo z obsojenci na katerih so že bila uporabljena prisilna sredstva. Izvedba te ankete v slovenskih zavodih je bila ključnega pomena za preveritev zastavljenih hipotez.

2.4 Zgradba diplomskega dela

Vsebino diplomskega dela sem razdelila na devet poglavij. V metodološko-hipotetičnem delu, ki sledi uvodu, sem opredelila predmet svojega preučevanja, predstavila hipoteze in temeljne pojme, ki so za moje delo pomembni. Poleg tega sem opisala tudi uporabljene metode raziskovanja.

V tretjem delu diplomskega dela sem pojasnila od kod izhajajo zakonske določbe za uporabo prisilnih sredstev.

Četrty del zaobjema podrobnejšo razčlenitev prisilnih sredstev, kdaj se smejo uporabiti, kakšna so pri tem pooblastila paznikov ... Pomemben del tega poglavja pa so tudi temeljna načela uporabe pooblastil paznikov in njihov namen.

Peti del opisuje pomen družbenega vzdušja v zavodih za prestajanje kazni zapora, kakšno je to vzdušje v slovenski zaporih in kakšen je pomen konfliktov med zaporniki.

V šestem in sedmem poglavju pa je izvedena analiza statističnih podatkov UIKS ter ankete opravljene med obsojenci na katerih so bila uporabljena prisilna sredstva. te analize so ključnega pomena za preveritev nekaterih hipotez.

V osmem delu so predstavljene sklepne ugotovitve in preveritev hipotez. V zadnjem delu pa so navedeni uporabljeni viri.

2.5 Opredelitev temeljnih pojmov

Zavod za prestajanje kazni zapora (v nadaljevanju zavod/zapor)

Zapor je organizacija in ustanova, v kateri se nahajajo osebe, ki so bile obsojene za storitev kaznivega dejanja. Je organizacija, katere primarni namen je kaznovati ljudi, ki so kršili formalne družbene norme (Encyclopedia Britannica).

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika za zapor najdemo naslednjo opredelitev: prisilno bivanje v kakem zaprtem prostoru, navadno za kazen; kazen, pri kateri mora obsojenec prebivati v kazensko-poboljševalnem zavodu; prostor za osebe, ki jim je odvzeta prostost.

Zapor lahko torej definiramo kot mesto osamitve in institucije za izvrševanje kazni. Lahko ga opredelimo kot totalno institucijo, za katero je značilno, da v njej potekajo vse dejavnosti, ki so povezane z življenjem obsojencev (od prehranjevanja, dela do izobraževanja). Povezovanje obsojencev z zunanjim svetom in okoljem, v katerem je zapor, ni zaželeno, razen v kolikor je to zakonsko določeno in dopuščeno. Delovanje zapora in izvajanje dejavnosti v njem sta natanko določena z zakonodajo – v Republiki

Sloveniji so to Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (v nadaljevanju ZIKS), Pravilnik o izvrševanju kazni zapora in pripora ter deloma Zakon o kazenskem postopku. Iz njih izhajajo številni podzakonski akti.

»Vsak zapor je zgradba z rešetkami na oknih in vratih, z varovalno ograjo, pazniki, torej z vsemi mehanizmi, ki preprečujejo, da ne bi tisti, ki so bili obsojeni za kaznivo dejanje, pobegnili.« (Žišt 2005, 8.pogl.)

V slovenskih zavodih obstajajo trije režimi oziroma oddelki prestajanja kazni: odprti, polodprti in zaprti. Med seboj se razlikujejo predvsem po stopnji omejevanja svobode. Med prestajanjem kazni se režim obsojencem in mladoletnikom spreminja glede na njihovo uresničevanje individualnega programa in varnostni vidik (UIKS 2007, 37).

Obsojenec

Obsojenec je oseba, za katero je s pravnomočno sodbo ugotovljeno, da je kazensko odgovorna za določeno kaznivo dejanje. Ko je sodba pravnomočna, pritožba ni več možna (Zakon o kazenskem postopku 2004).

Obsojenec torej v trenutku, ko mu je odvzeta prostost in prestaja kazen zapora v zaporu, postane zapornik. Slovenska zakonodaja oziroma natančneje ZIKS v svojem kontekstu opredeljuje to osebo kot obsojenca.

Kaznivo dejanje

Kaznivo dejanje je protipravno dejanje, ki ga zakon zaradi njegove nevarnosti določa kot kaznivo dejanje in hkrati določa njegove znake in kazen zanj (Kazenski zakonik 2004).

Kazenskopravna norma, s katero se inkriminira posamezno ravnanje, ima dva temeljna dela: določeno dispozicijo, iz katere izhaja, kakšno ravnanje je kaznivo, in sankcijo, ki je predpisana za primer storitve takšnega dejanja. Dispozicija kazenskopravne norme tako vsebuje opis kaznivega dejanja. Kaznivo dejanje se določi z določitvijo njegovih znakov, tako da je iz kazenskopravne določbe mogoče razbrati vse v definiciji navedene splošne sestavine kaznivih dejanj, poleg tega pa tudi posebne znake, po katerih je mogoče kazniva dejanja med seboj pravno razlikovati (Odločba, da štirinajsti odstavek 126. člena, 196. in 197. člen Kazenskega zakonika niso v neskladju z ustavo 2005).

Kazensko pravo šteje za kaznivo dejanje vsa tista človekova ravnanja, ki jih kakšna družba kot celota ali pa njen vladajoči del šteje za vredna posebne pozornosti, ker posegajo v temeljne družbene odnose in ker napadajo ali ogrožajo temeljne človekove in družbene vrednote (Bavcon in drugi 1996, 134).

Kazenske sankcije

5. člen Kazenskega zakonika pravi, da so kazenske sankcije kazni, opozorilne sankcije, varnostni ukrepi in vzgojni ukrepi. Za kaznivo dejanje je v zakonu vedno določena kazen. Druge kazenske sankcije pa se izrekajo po določbah splošnega dela tega zakonika. Ob pogojih, določenih s tem zakonikom, se proti storilcu zaradi storjenega kaznivega dejanja ali izrečene kazenske sankcije uporabita tudi odvzem premoženjske koristi in objava sodbe.

34. člen pa pravi da se smejo za kazniva dejanja kazensko odgovornim storilcem izreči naslednje kazni: zapor, denarna kazen, prepoved vožnje motornega vozila, izgon tujca iz države.

Storilcu kaznivega dejanja se izreče kazen, ki je predpisana za storjeno kaznivo dejanje; milejša ali strožja kazen od predpisane se sme izreči le ob pogojih, ki jih določa Kazenski zakonik (Kazenski zakonik 2004).

Prisilna sredstva

239. člen ZIKS opredeljuje naslednja prisilna, ki jih imajo pazniki pravico uporabiti zoper obsojence, če drugače ne morejo preprečiti bega, napada, samopoškodbe ali večje materialne škode:

- sredstva za vklepanje in vezanje,
- telesna sila,
- plinski razpršilec,
- gumijevka,
- opozorilni strel,
- strelno orožje z gumijastim in ostrim strelivom ter
- službeni psi (Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij 2006).

Bolj podrobno o prisilnih sredstev v osrednjem besedilu.

Pooblastila paznikov

Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeljuje pooblastilo kot pravico, da kdo uradno veljavno opravi, opravlja kako (pravno) dejanje, je mera odločanja, navadno določena z zakonom. Pooblastilo je tudi listina, s katero se da komu taka pravica, obseg. Torej gre za to, da je pooblastilo na nek način upravičenje za veljavno opravljanje kakega pravnega dejanja.

Pooblastila paznikov so z zakonom določeni ukrepi, ki paznikom omogočajo opravljanje njihovih nalog. Posamezno pooblastilo se sme uporabiti samo ob pogojih, ki jih določa zakon. Pazniki morajo uporabiti tisto pooblastilo, ki posameznika v danih okoliščinah najmanj prizadene. Izvrševanje pooblastil ne sme povzročiti škode, ki ni v sorazmerju z namenom in cilji uporabe pooblastil. Pooblastilo se mora izvesti strokovno in odločno, vendar obzirno, tako da brez potrebe ne prizadene dostojanstva oseb v postopku in da ne ogroža življenja in varnosti oseb, ki niso v postopku (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov 2001).

Družbeno vzdušje

Pojem družbeno vzdušje je težko razložiti le v parih besedah, zato bom na tem mestu uporabila le definicije besede vzdušje, kot jih povzema Slovar slovenskega knjižnega jezika. Vzdušje je, kar nastane zaradi ravnanja drugega z drugim, vedenja drugega do drugega, kar nastane zaradi nazorov, dogajanja na določenem področju, v našem primeru v zaporu.

Obsežnejša razlaga, kaj je družbeno vzdušje, pa se nahaja v petem poglavju.

3 USTAVNE IN ZAKONSKE DOLOČBE ZA UPORABO PRISILNIH SREDSTEV

3.1 Mednarodni pravni temelji

Na področju izvrševanja kazni služita za osnovo današnjih nacionalnih zakonodaj dva mednarodna dokumenta, ki spadata med temeljne norme mednarodnega urejanja tega področja. To so Standardna minimalna pravila ZN o ravnanju z zaporniki iz leta 1955 in Evropska zaporska pravila, sprejeta na zasedanju odbora ministrov držav Evropskega sveta leta 1987. V obeh dokumentih so povzete osnovne smernice za ustvarjanje nacionalnih predpisov pa tudi ravnanja v praksi, saj se v določenih segmentih iz dokaj splošne načelne ravni spuščajo v obravnavo povsem konkretnih vprašanj izvrševanja kazni, seveda spet iz splošnega načelnega pristopa, zato lahko takšni dokumenti veljajo le kot nekakšna priporočila, napotila ali usmeritve državam podpisnicam.

Oba dokumenta obravnavata uporabo prisile in prisilnih sredstev kot poseben in pomemben segment, kar dokazuje pomembnost in občutljivost v praktičnem življenju zaporov, predvsem z vidika preprečevanja dogodkov ali stanja, s katerim bi kršili temeljne človekove pravice (Evropska zaporska pravila 1987; Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 1955).

Skupno vodilo minimalnih pravil OZN in Evropskih zaporskih pravil je, da katerokoli prisilno sredstvo ne more biti uporabljeno kot sredstvo ali način kaznovanja ter da osebe na prestajanju kazni zapora ni dovoljeno kaznovati z nobenimi oblikami prisiljevanja, ki niso nujne zaradi preprečitve pobega, zdravstvenih razlogov ali če te osebe drugače ni mogoče obvladati (preprečitev samopoškodovanja, poškodovanja tuje lastnine in napada na osebje). Obsojencem je odvzeta samo pravica do svobode in nič drugega. Vsi ostali ukrepi v obliki prisilnih sredstev lahko služijo le za obvladovanje oseb v posebnih stanjih ali trenutkih (Peteh 2003, 5. pogl.).

3.2 Nacionalni pravni temelji

Osnovni pravni akt, Ustava Republike Slovenije, ima v svoji vsebini natančno opredeljene človekove pravice in temeljne svoboščine, v njej pa je zapisano tudi, da se le-te smejo omejevati le z ustavo in zakonom (Ustava Republike Slovenije 1991). Ker pa je izvajanje represivnih ukrepov proti osebam poseg v te pravice in svoboščine, je

ravno Ustava tisti dokument, ki pooblašča paznike za opravljanje določenih ukrepov, s katerimi se jih omejuje.

Konkretno pravno osnovo imajo pooblastila paznikov le v zakonskih aktih ter v podzakonskih predpisih kot so pravilniki, interna navodila ipd. Določeni podzakonski akti, ki posegajo na področje pooblastil, tudi podrobneje razčlenjujejo zakonske akte, predvsem pa je v njih predpisano, kako morajo pazniki določeno zakonsko pooblastilo opravljati v praksi. V podzakonskih aktih je predpisan točen način praktičnega postopanja in zaporedje opravil, določeno pooblastilo pa je lahko tudi hierarhično razčlenjeno. Zelo pomembno je, da je podzakonski akt v skladu z zakonskim aktom, le-ta pa mora biti v skladu z ustavo (načelo ustavnosti).

Sodobnejši pristop k izvrševanju kazenskih sankcij v Sloveniji je prinesla preselitev pristojnosti izvrševanja kazni iz resorja notranjih zadev v resor ministrstva za pravosodje leta 1968 in sprejem nacionalnega zakona o izvrševanju kazni leta 1978. Tako so bili postavljeni temelji za takšne pogoje prestajanja kazni, kjer so bistveno omejene možnosti za kršenje temeljnih človekovih pravic.

Preselitev pristojnosti izvrševanja kazni iz notranjih zadev v okvir pravosodja je prinesla pozitivne premike na več področjih, kot je večji posluh za spoštovanje človekovih pravic, samostojen izbor kadrov za zapore in v zvezi s tem postavitve lastnih kriterijev primernosti osebe, večja notranja demokratičnost in dovzetnost za sodobne pristope dela v zaporu ter zaporskim pogojem prilagojena uporaba pooblastil paznikov, predvsem pa uporaba prisilnih sredstev.

Čeprav je že s takrat veljavno zakonodajo veljalo človeško življenje kot nedotakljivo in ena od temeljnih vrednot, je bila z zakonom dopuščena uporaba strelnega orožja zoper določene pobegle zapornike, pa čeprav ti niso bili obsojeni na smrtno kazen. Takšna ureditev se je ohranila vse do osamosvojitvenih ustavnih amandmajev ter na podlagi teh sprejetega posebnega navodila, s katerim se je prepovedala uporaba strelnega orožja zoper bežeče obsojence.

Za sodobno zaporsko zakonodajo je nedopustno, da zaradi disciplinskega prekrška kot je pobeg iz zapora, lahko uradna oseba zoper zapornika uporabi strelno orožje. Takšna ureditev pomeni popolno nesorazmerje med kršitvijo in posredno kaznijo (telesna poškodba ali smrt), ki ni v nobenem primeru opravičljiva (Peteh 2003, 5. pogl.).

Pravne mehanizme za zakonito ukrepanje paznika dajejo Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov in Interno navodilo za izvajanje pooblastil paznikov. Zakonsko je uporaba prisilnih sredstev določena v 1. odstavku 239. člena ZIKS, ki pravi, da imajo pazniki pravico uporabiti prisilna sredstva zoper obsojence, če drugače ne morejo preprečiti bega, napada, samopoškodbe ali večje materialne škode (Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij 2006). V zakonu so poleg opredelitve dovoljenih prisilnih sredstev zapisani tudi pogoji, pod katerimi se lahko določeno sredstvo uporabi.

Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov podrobneje razčlenjuje zakonske določbe uporabe pooblastil in predvsem določa vse potrebne pogoje, ki morajo biti izpolnjeni za uporabo strelnega orožja. Tako med drugim določa tudi uporabo opozorilnega strela, ki ga omejuje zgolj na tiste primere, ko so izpolnjeni pogoji za uporabo strelnega orožja kot prisilnega sredstva. S sprejetjem Pravilnika je prišla tudi obveznost poročanja o uporabi prisilnih sredstev, ki sicer ni nastala z zakonom, temveč je izrasla iz prakse vodenja zavodov.

Pomemben del Pravilnika je tudi opredelitev, kdaj se sme uporabiti prisilno sredstvo ob odklonitvi ukaza paznika, kjer je poudarek na posledicah, ki bi nastale ob opustitvi izvedbe ukaza. Zaradi tega vsaka odklonitev ukaza ne pomeni takoj razlog za uporabo prisilnega sredstva, ampak se za odklonitve, ki nimajo varnostnih posledic, uporabi druge postopke.

Pomembnejši del Internega navodila je opis načela nekonfliktnega in pomirjujočega pristopa. Gre za to, da mora paznik v okviru danih možnosti ukrepati tako, da v postopku ne izzove ali zaostre konfliktnih odnosov z osebo v postopku ali drugimi prisotnimi osebami. To načelo je bilo sprejeto na podlagi strokovne ocene, da je bilo v preteklih letih nekaj prisilnih sredstev uporabljenih nepotrebno v smislu, da so sicer bili dani zakonski pogoji, vendar se je ocenilo, da bi se lahko konkreten dogodek razrešil na drugačen način, najpogosteje s pogovorom in postopnim umirjanjem napetega odnosa. Našli pa so se tudi primeri, ko je paznik sam z neustreznim nastopanjem povzročil takšne konfliktna razmere, da je na koncu ostala samo možnost (nujnost) uporabe prisilnega sredstva. S ciljem izognitve takšnih zaostritev je bila odločitev o sprejetju tega načela samoumevna in korak naprej pri normativni ureditvi, še bolj pa podlaga za sodobnejši pristop k usposabljanju paznikov. V ospredje se namreč pred brezpogojnemu ukrepanjem s silo postavi zahteva, da je potrebno narediti vse, da se določeno stanje ali dogodek razreši brez uporabe prisile (Peteh 2003, 5. pogl.).

4 PRISILNA SREDSTVA IN POOBLASTILA PAZNIKOV

Prisilna sredstva so določena sredstva, s katerimi smejo pazniki na podlagi zakona, osebe prisiliti v to, da nekaj storijo ali opustijo. So najbolj neposreden izraz fizičnega prisiljevanja (Žaberl 2001, 85). Prisilna sredstva so dana na razpolago zato, da se lahko uspešno opravijo uradne naloge. Od vseh zakonskih pooblastil, ki jih imajo pravico in dolžnost uporabiti pri opravljanju uradnih nalog, prisilna sredstva najintenzivneje posegajo v človekove pravice.

Poseganje v človekovo integriteto s silo je ukrep, ki ni enostaven in lahko izzove negativne posledice tudi zoper tistega, ki ga izvaja. Zaradi tega mora biti paznik za uporabo prisilnih sredstev strokovno usposobljen, da zna pravočasno in hitro reagirati tako v pravnem kot praktičnem smislu. Dejstvo je, da se mora paznik v večini primerov v trenutku odločiti, ali je uporaba sile zakonita, kaj naj uporabi in v kakšni meri. Nadalje pa mora v samem toku uporabe stalno spremljati dogajanje in ugotavljati potrebnost nadaljnje uporabe prisile. Zaradi tega pa je potrebno celoten segment uporabe prisile temeljito poznati ter se učiti preudarnega in hitrega odločanja. To pa je moč pridobiti le s hkratnim učenjem tako predpisov kakor tehnike in taktike uporabe posameznih vrst prisilnih sredstev (Bračko 2005, 8. pogl.).

Uporaba prisilnih sredstev je tudi eden od pokazateljev notranjih razmer v zavodih in težavnosti obravnavane populacije zaprtih oseb. Ugotavlja se, da se je uporaba prisile v veliki večini omejila le na tiste primere, ko določenega postopka ni možno opraviti drugače oziroma je prisila potrebna zaradi zagotovitve reda in discipline v zavodu. So pa še primeri, ko se delavci bodisi prehitro odločijo za uporabo prisile za doseg določenega cilja, ali pa z nekaterimi poprejšnjimi postopki dosežejo eskalacijo konflikta do te mere, ko ga ni mogoče več zaustaviti drugače kot s silo. Ta je v končni fazi formalno upravičena, z vidika obravnave pa nepotreben rezultat neustreznega poprejšnjega postopanja (Križnik 1997, 66).

Kot že rečeno, se je s sprejetjem Pravilnika o izvrševanju nalog paznikov začelo poročati o vsaki uporabi prisilnega sredstva, UIKS vse primere uporabe natančno prouči in njihovo analizo upošteva pri izdelavi letnih poročil, ki sem jih v diplomskem delu uporabila za analizo zaporniške populacije in pogostosti uporabe prisilnih sredstev (šesto poglavje tega diplomskega dela).

4.1 Vrste prisilnih sredstev in pogoji za uporabo

ZIKS pravi, da imajo pazniki pravico uporabiti prisilna sredstva zoper obsojence, če drugače ne morejo preprečiti bega, napada, samopoškodbe ali večje materialne škode. Telesna sila se sme uporabiti tudi, če drugače ni mogoče zagotoviti izvršitve ukaza, ki je izdan v mejah pooblastil. Paznik sme uporabiti le tisto prisilno sredstvo, s katerim lahko z najmanjšimi škodljivimi posledicami za osebo, proti kateri ga uporabi, opravi uradno nalogo, o vsaki uporabi prisilnega sredstva zoper obsojenca pa je dolžan takoj obvestiti UIKS.

Za prisilna sredstva se štejejo:

- sredstva za vklepanje in vezanje,
- telesna sila,
- plinski razpršilec,
- gumijevka¹,
- opozorilni strel,
- strelno orožje z gumijastim in ostrim strelivom² ter
- službeni psi.

Naj na tem mestu omenim, da je med pisanjem te diplomske naloge prišlo do sprememb in dopolnitev ZIKS (1. november 2008), ki bistveno zmanjšujejo administrativne obremenitve strokovnih delavcev v zaporih, kot tudi paznikov in drugega zaporskega osebja. Te spremembe dejansko povečujejo pooblastila in posledično tudi dolžnosti paznikov oziroma po novem pravosodnih policistov³.

240. člen tega zakona pravi, da sme paznik pri opravljanju uradnih nalog uporabiti strelno orožje samo, če ne more drugače:

- zavarovati življenja ljudi;
- odvrniti od sebe neposrednega napada, s katerim je ogroženo njegovo življenje;
- odvrniti napada na objekt, ki ga varuje, če je pri tem ogroženo življenje ljudi v njem;
- odvrniti napada na osebo, ki jo varuje.

¹ V zakonu o spremembah in dopolnitvah ZIKS se preimenuje v palico.

² V zakonu o spremembah in dopolnitvah ZIKS se preimenuje v strelno orožje z življenjsko manj nevarnim strelivom

³ Ker je ta sprememba nastala med pisanjem te diplomske naloge sem si pridržala pravico še vedno uporabljati stari izraz paznik.

Za preprečitev bega iz zaprtega oziroma posebej varovanega zavoda ali oddelka sme paznik zoper pobeglega obsojenca uporabiti strelno orožje z gumijastimi naboji.

V zgoraj navedenih primerih sme paznik uporabiti strelno orožje šele, če ne more z drugimi sredstvi, ki jih določajo predpisi o opravljanju službe, zagotoviti izvršitve uradne naloge. Pred vsako uporabo strelnega orožja mora paznik, kadar okoliščine to dopuščajo, tistega, zoper katerega naj bi se uporabilo strelno orožje, opozoriti s klicem in opozorilnim strelom.

Paznik, ki opravlja uradno nalogo pod neposrednim vodstvom predpostavljenega, sme uporabiti strelno orožje samo po njegovem ukazu. Uporabo strelnega orožja pa se sme ukazati le v zgoraj navedenih primerih ali v primeru bega (Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij 2006).

Miroslav Žaberl, profesor na Fakulteti za varnostne vede UM navaja, da je pri uporabi prisilnih sredstev potrebno upoštevati še naslednja načela:

- načelo nujnosti uporabe prisilnega sredstva;
- načelo dolžnosti opozarjanja na uporabo prisilnih sredstev;
- načelo uporabe najmilejšega prisilnega sredstva;
- načelo spoštovanja človekove osebnosti in dostojanstva;
- načelo prenehanja uporabe prisilnega sredstva (Žaberl 2001, 188).

4.2 Pooblastila paznikov

Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov podrobneje ureja izvrševanje nalog ter način izvajanja pooblastil in drugih ukrepov paznikov, ki so določeni v ZIKS. Pooblastila paznikov so z zakonom določeni ukrepi, ki paznikom omogočajo opravljanje njihovih nalog. Pazniki zagotavljajo varnost ter red in disciplino v zavodih z naslednjimi ukrepi:

- izdajajo ukaze obsojencem;
- opravijo pri obsojencih preizkus alkoholiziranosti ali prisotnosti prepovedanih drog;
- odstranijo obsojence iz skupnih bivalnih in drugih prostorov ter jih odvedejo v posebni prostor;
- opravijo pregled bivalnih in drugih prostorov, osebni pregled obsojencev, njihove osebne prtljage ter pregled pošilk in nadzor obiskov;
- zadržijo in zasežejo nedovoljene predmete;
- spremljajo obsojence zunaj zavoda;

- varujejo obsojence v ustanovah ali državnih organih zunaj zavoda;
- preprečujejo pobege obsojencev in izvajajo naloge za izsleditev pobeglih;
- identificirajo osebe, ki prihajajo v zavod;
- po spremembi in dopolnitvi ZIKS smejo opraviti osebni pregled obiskovalca zaprte osebe, če sumijo, da ima obiskovalec pri sebi predmete, ki niso dovoljeni⁴;
- preprečijo vstop in izstop vozilu ali osebi s prtljago, če le ta odkloni pregled iz prejšnje alineje;
- identificirajo in odstranijo osebe, ki se brez dovoljenja nahajajo v označenih prostorih.

Pri izvajanju nalog in pooblastil iz tega člena morajo pazniki postopati dostojno, hkrati pa odločno, da se ohranita red in disciplina (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov 2001).

Na tem mestu je vredno omeniti še eno novost, ki jo prinaša Zakon o spremembah in dopolnitvah ZIKS. Pazniki morajo zasledovati pobege varovane osebe, dokler obstaja možnost prijetja. O pobegu se takoj obvesti policijo. Pazniki lahko brez odločbe sodišča vstopijo v tuje stanovanje in druge prostore, če zasledujejo pobeglo varovano osebo. Nelogično in popolnoma nesmiselno bi namreč bilo, da bi v takem primeru zasledovanje prekinili in bi morali pridobiti odredbo sodišča za vstop.

Podoba paznika kot neustrašne gore mišic, ki je venomer pripravljena uporabiti takšno ali drugačno silo, je vsekakor preživeta. Hkrati pa je naivno pričakovati, da bo paznik vedno pripravljen na dialog brez uporabe fizične prisile in da bo vedno dostopen in poslušen za težave obsojencev.

5. člen Pravilnika pravi, da je prisilna sredstva dopustno uporabljati samo tako dolgo, dokler namen ni dosežen ali dokler se ne izkaže, da namena ne bo mogoče doseči. Če je pri izvrševanju nalog v določenem primeru možno uporabiti več vrst prisilnih sredstev hkrati, morajo pazniki uporabiti milejše prisilno sredstvo. Hujše prisilno sredstvo se sme uporabiti le, če je bila uporaba milejšega prisilnega sredstva neuspešna ali če zaradi okoliščin in razlogov za varnost življenja, osebno varnost in varnost premoženja ni bila mogoča uporaba milejšega prisilnega sredstva.

Pazniki lahko izvajajo uporabo prisilnih sredstev tudi pri ukrepih za zagotavljanje varnosti ter reda in discipline v zavodih. Med takšne ukrepe spada ukaz, kjer sme paznik zoper osebo, ki se iz neupravičenih razlogov ne ravna po ukazu in zaradi tega zakonite

⁴ Prej je bilo dovoljeno opraviti pregled obiskovalcev zavoda s tehničnimi sredstvi.

naloge ni moč opraviti, uporabiti prisilna sredstva. V takšen primeru bi lahko bila z opustitvijo ogrožena varnost zavoda, varnost oseb ali huje motena red in disciplina v zavodu. Prav tako sme paznik uporabiti prisilno sredstvo v primeru, ko obsojenec odkloni odstranitev iz bivalnega in drugega prostora ter namestitvev v posebni prostor, ki je odrejena po 236. členu ZIKS.

Kadar pazniki spremljajo in varujejo obsojence zunaj zavoda, jih opozorijo, da se morajo ravnati po njihovih ukazih, ker bodo sicer proti njemu v skladu z zakonom uporabljena ustrezna prisilna sredstva.

Identifikacija oseb je postopek, s katerim mora paznik ugotoviti identiteto osebe, ki prihaja v zavod. Osebi, ki odkloni identifikacijo, paznik ne dovoli vstopa v zavod. Če oseba ne upošteva ukaza paznika, lahko paznik za odstranitev osebe uporabi prisilna sredstva.

Paznik mora osebe, ki prihajajo v zavod peš ali z vozilom, opozoriti, da se morajo podvreči preventivnemu pregledu s tehničnimi sredstvi ter pregledu vozila in prtljage, ki jo prinašajo v zavod. Vstop v zavod sme paznik preprečiti tudi z uporabo prisilnih sredstev, če oseba ne upošteva ukaza paznika.

Če paznik zaloti neznano osebo v prostoru ali na mestu, kjer je zadrževanje ali gibanje dovoljeno le z dovoljenjem zavoda, in ugotovi da ta oseba nima dovoljenja za zadrževanje oziroma gibanje v prostoru oziroma mestu, kjer je bila zalotena, ji paznik ukaže, da se odstrani. Če ukaza noče izvršiti, jo paznik odstrani z uporabo telesne sile. Če pri tem paznika napade, lahko uporabi tudi hujše prisilno sredstvo za obrambo oziroma za izvršitev uradne naloge (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov 2001).

4.3 Uporaba prisilnih sredstev

Pazniki smejo torej uporabiti prisilna sredstva le v že navedenih primerih iz 239. in 240. člena ZIKS in ob pogojih ter na način, kot je določeno v Pravilniku o izvrševanju nalog paznikov. Prisilna sredstva se smejo uporabiti, če se drugače ne more zagotoviti izvršitev uradne naloge. Nova alineja v 239. členu ZIKS navaja, da imajo pazniki med opravljanjem svojega dela pravico uporabiti prisilna sredstva tudi zoper druge osebe, če te ovirajo njihovo delo, ogrožajo varnost varovanega objekta in oseb v njem ali varovane osebe zunaj varovanih objektov. Poleg tega imajo pravico uporabiti prisilna sredstva zoper osebo, ki je zalotena pri kaznivem dejanju ali kršenju javnega reda in

miru in jo zadržijo do prihoda policije (Zakon o spremembah in dopolnitvah ZIKS 2008).

Pazniki morajo uporabljati najmilejša prisilna sredstva, s katerimi je v danem primeru mogoče zagotoviti izvršitev uradne naloge. Z uporabo prisilnih sredstev je treba prenehati takoj, ko prenehajo razlogi, zaradi katerih so bila uporabljena. Pri uporabi prisilnih sredstev morajo pazniki paziti, da s tem ne ogrožajo življenja in varnosti drugih oseb. Paznik mora opozoriti obsojenca, da bo uporabil prisilno sredstvo, razen če bi opozorilo onemogočilo izvršitev uradne naloge.

Po vsaki uporabi kateregakoli prisilnega sredstva, razen preventivnega vklepanja, je treba obsojenca, zoper katerega je bilo uporabljeno prisilno sredstvo, poslati na zdravniški pregled z namenom, da se ugotovi morebitne poškodbe oziroma da se mu nudi potrebna zdravniška pomoč.

Pri uporabi prisilnih sredstev morajo pazniki upoštevati načelo postopnosti (od milejšega k hujšemu prisilnemu sredstvu) in sorazmernosti (uporaba tistega prisilnega sredstva, ki je sorazmerna moči odpora ali napada).

Za milejša prisilna sredstva se štejejo: vklenitev in strokovni prijemi telesne sile (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov 2001).

4.3.1 Uporaba sredstev za vklepanje in vezanje

Vklenitev opravijo pazniki po nalogu ali brez njega, če oceni, da je potrebno onemogočiti beg, obvladati upiranje, opraviti privedbo, preprečiti napad, samopoškodbo ali povzročitev večje škode.

Sredstva za vklepanje in vezanje so formacijska (lisice, plastična zatega) in priročna (vrv, usnjen pas, lepilni trak in drugo).

Priročna sredstva za vklepanje se lahko uporabijo le takrat, ko zaradi objektivnih okoliščin formacijska sredstva niso dosegljiva. Z uporabo priročnih sredstev za vklepanje je potrebno prenehati takoj, ko so dosegljiva formacijska sredstva.

Paznik praviloma ne sme uporabiti sredstev za vklepanje in vezanje proti vidno bolnim, starim in onemoglim obsojencem, vidno težkim invalidom in vidno nosečim ženskam, razen če neposredno ogrožajo paznikovo življenje ali življenje koga drugega ali če drugače ne more preprečiti dejanj navedenih v prvem odstavku te točke.

Pri odločanju o potrebnosti vklepanja mora oseba, ki odreja vklepanje, upoštevati konkretno oceno begosumnosti za vsakega posameznika, ki jo pridobi iz razpoložljivih

podatkov in informacij. Vklepa se vse pripornike, zoper katere je odrejen pripor iz razloga begosumnosti, ter vse pripornike in obsojence, za katere se utemeljeno sumi, da skušajo pobegniti. Praviloma se ne vklepa pripornike, obsojence in osebe kaznovane v postopku o prekršku, za katere se ocenjuje, da spremstva ne bodo izkoristili za beg.

Vklenitev opravijo pazniki tako, da obsojencu nadenejo na zapestje rok sredstva za vklepanje in jih zaklenejo. Pri vklepanju je treba paziti, da se obsojencu ne povzroča nepotrebnih bolečin in telesnih poškodb, hkrati pa onemogoči osvobajanje. V primerih močne agresivnosti, izrazite begosumnosti, posebnih telesnih sposobnosti ali spretnosti ter samomorilnih nagnjen obsojenca se le-tega lahko vklene tudi tako, da se mu sredstva za vklepanje nadenejo tudi na gležnje in se jih poveže s sredstvi za vklepanje rok (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov 2001).

4.3.2 Uporaba telesne sile, plinskega razpršilca in gumijevke

Za uporabo telesne sile se štejejo strokovni prijemi, udarci in meti različnih borilnih veščin ter druga individualna ali skupinska uporaba telesne sile (prenašanje oseb, ki se pasivno upirajo, potiskanje in razdvajanje večje skupine in podobno).

Za obvladovanje obsojencev, ki se v zavodu upirajo na način ali s pomočjo sredstev, ki lahko ogrozi življenje ali zdravje paznika, lahko paznik uporabi tudi tehnična pomagala, ki onemogočijo neposredni telesni kontakt z obsojencem.

Za uporabo plinskega razpršilca se šteje uporaba plinskega sredstva, ki s pritiskom na sprožilec sproži utekočinjen plin, ki draži kožo, sluznico ali dihalne poti. Po uporabi plinskega razpršilca je potrebno osebi, zoper katero je bilo to prisilno sredstvo uporabljeno, takoj ko so za to dani minimalni varnostni pogoji, nuditi prvo pomoč.

Za uporabo gumijevke se šteje uporaba gumijaste palice, plastične ali lesene palice in teleskopske kovinske palice. Pazniki praviloma uporabljajo gumijasto palico. Druge vrste se uporabljajo pri zahtevnejših varnostnih nalogah in po odredbi poveljnika.

Paznik uporabi strokovne prijeme, kadar ne more drugače obvladati upiranja osebe ali odvrniti njenega napada.

Strokovne udarce, mete, plinski razpršilec ali gumijevko sme paznik uporabiti, če ugotovi, da s strokovnimi prijemi ne bo dosegel namena ukrepanja. Pri uporabi strokovnih udarcev in gumijevke mora paznik ravnati tako, da se izogiba udarcev po glavi, spolovilu in drugih občutljivih delih telesa.

Proti obsojencem, ki so očitno bolni, stari, onemogli ali so vidno težki invalidi, kot tudi proti vidno nosečim ženskam ni dovoljeno uporabiti plinskega razpršilca, gumijevke ter strokovnih udarcev in metov, razen če taka oseba s strelnim orožjem, kakšnim drugim nevarnim predmetom ali sredstvom oziroma kako drugače neposredno ogroža življenje paznika ali koga drugega.

Pri pasivnem odporu se plinski razpršilec, gumijevka ter strokovni udarci in meti ne smejo uporabiti.

Aktivni odpor je podan, če obsojenec:

- fizično napade ali se upira z orožjem, nevarnim orodjem ali drugimi predmeti, s katerimi ogroža varnost in življenje drugih ljudi,
- se skuša s silo iztrgati pazniku, se z njim preriva ali kako drugače z uporabo sile ali resne grožnje skuša onemogočiti izvršitev uradne naloge,
- spodbuja ali poziva druge k uporabi.

Pasivni odpor je podan, če:

- se obsojenec skriva,
- se ne odzove pozivu ali ne izpolni zakonito odrejenega ukaza,
- se spravi v položaj, ki onemogoča izvršitev uradne naloge (se uleže, obstane in noče dalje, se oprime kakšnega predmeta in podobno),
- beži (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov 2001).

4.3.3 Službeni psi

Službene pse se uporablja za:

- varovanje zavoda in njegovih objektov,
- izsleditev pobeglih obsojencev,
- odvrnitev napada na paznika ali koga drugega,
- najdbo stvari ali substanc, ki so prepovedane.

Uporaba službenih psov v skladu s prvo, drugo in četrto alineo se ne šteje kot uporaba prisilnega sredstva.

Pri uporabi službenih psov mora paznik paziti, da psi po nepotrebnem ne prizadenejo poškodb.

Službenega psa z nagobčnikom se sme uporabiti v primerih aktivnega odpora, kadar je dovoljena uporaba telesne sile, plinskega razpršilca ali gumijevke. Službeni pes brez nagobčnika se sme uporabiti le v primerih, ko je dovoljena uporaba strelnega orožja z ostrimi naboji (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov 2001).

4.3.4 Uporaba strelnega orožja

Pazniki smejo uporabljati strelno orožje z ostrimi ali gumijastimi naboji pod pogoji in na način, določen v 240. členu ZIKS.

a) Uporaba strelnega orožja z ostrimi naboji

Paznik sme uporabiti strelno orožje z ostrimi naboji, če z nobenim drugim prisilnim sredstvom ne more:

- zavarovati življenja ljudi,
- odvrniti od sebe neposredni napad, s katerim je ogroženo njegovo življenje,
- odvrniti napada na objekt, ki ga varuje, pa je pri tem ogroženo življenje ljudi v njem,
- odvrniti napada na osebo, ki jo varuje.

Uporaba strelnega orožja v skladu s prvo in drugo alineo je dopustna le, če je treba odvrniti ali preprečiti protipraven napad, zaradi katerega je v neposredni življenjski nevarnosti paznik oziroma ena ali več drugih oseb.

Neposredna nevarnost se presoja po načinu in sredstvu napada ter po fizični moči in številu napadalcev. Za napad, ki pomeni neposredno življenjsko nevarnost, se šteje zlasti:

- napad s strelnim orožjem, nevarnim orodjem, drugimi predmeti ali sredstvi, s katerimi se spravi v nevarnost življenje (za napad s strelnim orožjem se šteje tudi poteg ali poskus potega strelnega orožja);
- fizični napad dveh ali več oseb v okoliščinah, ko napadeni ne more pričakovati pomoči in napada ne more drugače odvrniti;
- napad ene osebe v okoliščinah iz prejšnje alinee, če je ta fizično močnejša od napadenega ali obvlada posebne spretnosti za napad.

Paznik sme uporabiti opozorilni strel le v primerih, ko so izpolnjeni pogoji za uporabo strelnega orožja kot prisilnega sredstva. Če oseba, zoper katero se sme uporabiti strelno

orožje, beži proti skupini ljudi in je nevarnost, da bi bil zadet kdo izmed njih, paznik ne sme streljati.

b) Uporaba strelnega orožja z gumijastimi naboji

Paznik sme uporabiti strelno orožje z gumijastimi naboji v vseh primerih, ko je dovoljena uporaba strelnega orožja z ostrimi naboji. Strelno orožje z gumijastimi naboji sme paznik uporabiti tudi, če mora preprečiti beg obsojencu iz zaprtega oziroma posebej varovanega zavoda ali oddelka. Preden paznik uporabi strelno orožje z gumijastimi naboji, mora obsojenca pozvati, naj se ustavi, s klicem »Stoj, streljal bom.« Pri tem lahko odda opozorilni strel.

Ne glede na določbe prejšnjega odstavka sme paznik že po prvem opozorilu uporabiti strelno orožje z gumijastimi naboji proti obsojencu, če to narekujejo posebne okoliščine, kot so: noč, gosta megla, nepregleden teren, bežanje proti gozdu in podobno, kar bi onemogočilo kasnejše uspešno ukrepanje (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov 2001).

4.4 Poročanje o uporabi prisilnih sredstev

O uporabi vsakega prisilnega sredstva poroča paznik, brž ko je to mogoče, poveljniku. Poročilo mora podati v ustni in pisni obliki. Pri tem mora navesti, kakšno prisilno sredstvo je bilo uporabljeno, proti komu in iz kakšnega razloga ter druge okoliščine, pomembne za oceno upravičenosti in primernosti uporabljenega sredstva.

Poveljnik ukrene, kar je potrebno, da se prepriča, ali je bilo prisilno sredstvo uporabljeno v mejah zakonskih pooblastil in v skladu s tem pravilnikom.

Zavod pošlje direktorju UIKS poročilo o uporabi vseh prisilnih sredstev, razen za preventivno vklepanje. Poročilo mora vsebovati: opis dogodka, točno navedbo udeleženih oseb, paznikov ter drugih oseb, vzroke za nastali dogodek, posledice in ukrepe po dogodku, navedbo in opis morebitnih poškodb ter oceno upravnika o zakonski upravičenosti uporabe prisilnega sredstva (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov 2001).

4.5 Temeljna načela uporabe pooblastil paznikov in njihov pomen

Za pravilno razumevanje in izvajanje pravnih predpisov ter drugih družbenih norm so izrednega pomena temeljna načela ali vrednostna merila postopkov. V pravnem pomenu je njihov osnovni namen, da državne predpise povežejo z etičnimi standardi oziroma s tem, kar večino ljudi v vsakdanjem družbenem življenju razume kot splošno dobro in pravično, etično ravnanje. Njihova raba je pri uporabi predpisov nujna, saj se lahko le na ta način tolmači in uporablja predpise, ki ne morejo in ne smejo zajeti vsem možnih stanj ali dogajanj (Bračko 2005, 8. pogl.).

Konkretna uporaba pooblastil je največkrat prepuščena trenutni prosti presoji posameznika, ki mora v trenutku odločiti o uporabi določenih ukrepov. In ker vseh zapisanih pravil ni moč natančno pomniti ali jih v trenutku vrednotiti, je izjemno pomembno poznavanje temeljnih načel. Z upoštevanjem teh je moč izvesti postopek tudi brez točnega poznavanja pooblastil, brez da bi bili v nevarnosti hujšega ogrožanja temeljnih človekovih pravic in svoboščin.

4.5.1 Načelo varstva človekovih pravic

Najvišji ideal ustavne demokracije in vladavine prava so človekove pravice in temeljne svoboščine, zato vsaka demokratična država namenja poseben poudarek mehanizmom za njihovo varstvo. Po grozodejstvih druge svetovne vojne se je razvila zavest, da človekove pravice niso notranja zadeva držav, še posebej ko jih slednje množično in grobo kršijo. Na mednarodni ravni so se zato oblikovali mednarodni pravni instrumenti, tako na splošni in na regionalnih ravneh.

Eden izmed pravnih dokumentov na regionalni ravni je tudi slovenski Kazenski zakonik, ki v svojem 108. členu navaja, da je treba z obsojenci ravnati človeško, spoštovati njihovo osebno dostojanstvo ter varovati njihovo telesno in duševno celovitost. Ni dovoljeno uporabljati prevzgojnih, medicinskih ali psiholoških postopkov, ki posegajo v obsojenčevo osebnost, in jih obsojenec upravičeno izrecno zavrača (Kazenski zakonik 2004).

V 4. členu ZIKS piše, da so med izvrševanjem kazenskih sankcij obsojencu zagotovljene vse pravice državljanov Republike Slovenije, razen tistih, ki so mu izrecno odvzete ali omejene z zakonom (Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij 2006). Tu gre

predvsem za omejevanje pravice do osebne svobode in svobode gibanja, vendar pa so zaradi narave izvrševanja kazenskih sankcij omejene še nekatere druge ustavne pravice kot na primer pravica do zasebnosti, pravica izobraževanja in vzgajanja otrok in politične pravice in svoboščine z izjemo volilne pravice, ki je obsojencem zagotovljena. Prav tako je uveljavljanje in varstvo pravic obsojencev zabeleženo v Pravilniku o izvrševanju kazni zapora, kjer je med drugim navedeno, da imajo obsojenci pravico do pritožbe zaradi kršitev pravic ali drugih nepravilnosti v zavodu. Izvaja se tudi nadzorstvo nad izvrševanjem kazni zapora v zavodih, ki obsega zlasti:

- ugotavljanje, ali je ravnanje z obsojenci v skladu s predpisi, zlasti glede humanosti in spoštovanja človekovega dostojanstva;
- ugotavljanje, ali se izvajajo pravice, ki jim po tem zakonu niso odvzete oziroma omejene;
- ugotavljanje, spremljanje in usmerjanje nudenja ugodnosti in disciplinskega kaznovanja;
- ugotavljanje, ali je delo obsojencev in drugih zaprtih oseb skladno s cilji obravnave;
- ugotavljanje, ali zavodski strokovni delavci uporabljajo pri obravnavi obsojencev sodobne metode dela in spoznanja posameznih strok;
- spremljanje, ravnanje in prizadevanje strokovnih delavcev na področju tretmana in postpenalne pomoči;
- spremljanje in usmerjanje premeščanja obsojencev znotraj zavoda (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov 2001).

Splošna deklaracija človekovih pravic v 5. členu opredeljuje, da ne sme biti nihče podvržen mučenju ali okrutnemu, nečloveškemu ali ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju. S prisilnimi sredstvi paznik posega v človekovo dostojanstvo in je humano ter obzirno ravnanje nujnost, da ne prizadene njihovega dostojanstva in da jih po nepotrebnem ne vznemirja ali jim nalaga nepotrebne obveznosti (Splošna deklaracija človekovih pravic 1948).

4.5.2 Načelo ustavnosti in zakonitosti

Je temeljno načelo in ustavnopravna kategorija za uporabo pooblastil. Zavezuje nas k delovanju v skladu z ustavo, zakoni in podzakonskimi akti. Zakonitost izvajanja pooblastil paznikov preprosto pomeni, da lahko paznik uporabi samo tisto pooblastilo,

ki je določeno z zakonom ter pod pogoji in na način, kot ga določajo zakoni in podzakonski predpisi.

Pomen načela zakonitosti v postopkih paznikov je v tem, da še posebej opozori na potrebe po vsakokratnem preverjanju, ali je sicer pravno korektna uporaba pooblastil izvedena tudi v skladu s temeljnimi načeli oziroma vrednotami korektnega dela paznikov (Bračko 2005, 8. pogl.).

4.5.3 Načelo nekonfliktnosti ali pomirjujočega pristopa

Novi prepisi za segment uporabe prisilni sredstev v zaporih so prinesli nekaj novosti, za katere lahko trdimo, da pomenijo odmik od klasične prakse in usmerjenosti državnih organov. V ospredje se postavi načelo nekonfliktnega pristopa, iskanje možnosti za drugačno in nenasilno rešitev določenega dogajanja, kar pa pomeni zasuk v normativni ureditvi in praksi. Peteh trdi, da je ta preobrat rezultat globoke demokratičnosti odnosov znotraj zaporskega sistema v Sloveniji, zavedanja o temeljnih človekovih pravicah in predvsem usmerjenosti v iskanje nenasilne oblike obvladovanja zapornikov (Peteh 2003, 5. pogl.).

To načelo torej pomeni, da mora paznik v okviru danih možnosti ukrepati tako, da v postopku ne izzove ali zaostrojuje konfliktnih odnosov z osebo v postopku. Še posebej je treba upoštevati to, da so obsojenci v posebnem položaju in je vsaka nespretna beseda ali celo kretnja lahko povod za večji konflikt. »Stalno si je potrebno prizadevati, da je komunikacija z obsojencem usmerjena tako, da konflikt pomirja oziroma ga vsaj ne izzove ali poveča.« (Bračko 2005, 8. pogl.) Prisilna sredstva naj se ne uporabljajo po nepotrebnem, saj se mogoče dogodek da razrešiti s pogovorom in umirjanjem napetega odnosa.

Delavci v slovenskih zavodih se zavedajo temeljnih človekovih pravic in so dejansko usmerjeni v iskanje nenasilnih oblik obvladovanja zapornikov, kar priča tudi podatek, da od leta 1997 do 2008 beležimo le dva primera⁵ prekoračitve pooblastil paznikov pri uporabi prisilnih sredstev. Pazniki se namreč zavedajo, da se bodo z obsojencem, zoper katerega so oziroma bodo uporabili prisilno sredstvo, še srečevali, zato uporabljajo prisilna sredstva samo v skladu s pravnimi akti in korektno, takšne vrste in v takšnem obsegu, kot je najbolj nujno potrebno in samo to je dopustno (Peteh 2003, 5. pogl.).

⁵ Zabeležen po en primer v letu 2003 in 2008.

4.5.4 Načelo postopnosti

Pomen tega načela je, da morajo pazniki za obvladovanje obsojencev uporabiti najprej milejša sredstva, če pa le-ta ne zaležejo se lahko uporabi težja. Med milejša prisilne sredstva se štejejo: vklenitev in strokovni prijemi telesne sile, k težjim pa prištevamo: strokovne udarce in mete, plinski razpršilec, gumijevko, službene pse in strelno orožje z gumijastim ali z ostrim strelivom.

To načelo je potrebno razumeti realno v vsaki situaciji posebej. Medtem ko bo nekje možen in jasno viden postopek od milejšega do težjega prisilnega sredstva, pa to drugje ne bo možno in bo potrebno zaradi okoliščin takoj poseči po težjem prisilnem sredstvu (Bračko 2005, 8. pogl.).

4.5.5 Načelo strokovnosti

Paznik mora imeti za opravljanje določenih nalog ustrezno izobrazbo (usposobljenost) in izkušnje. To načelo tudi pomeni, da morajo pazniki pri svojem delu uporabiti samo predpisane ukrepe, na način, ki ga je izoblikovala stroka in tako kot so bili usposobljeni. »Strokovnost je vidna manifestacija ustreznih strokovnih znanj, ki jih paznik kaže pri posameznem postopku s svojim pristopom do obsojenca, svojim nastopom in izvedbo postopka. Zato morajo biti njegovi postopki odločni, hitri, učinkoviti in taktični.« (Knez in Žaberl 2002, 9. pogl.) Tukaj je treba opozoriti, da je postopek lahko zakonit, vendar ni izveden strokovno. Če je na primer paznik, ki je zakonito uporabil telesno silo tako, da je uporabil prijem ali udarec, ki ni predpisan ali dovoljen, je ravnal zakonito, toda nestrokovno (Bračko 2005, 8. pogl.).

4.5.6 Načelo varnosti postopka

Paznik mora pred vsako izvedbo postopka, še posebno pa pred uporabo prisilnih sredstev, oceniti čim več vidikov in ukreniti vse, kar se da, da izvede postopek varno in brez ogrožanja sebe ali drugih prisotnih oseb. Pri postopkih z vidika varnosti je potrebno upoštevati naslednje:

- kraj (javni, soba, hodnik, delavnica, sprehajališče, sodna dvorana, zdravstvena ustanova ...),
- čas (dan, noč),

- kršitelj (število, znanje veščin ...),
 - osebna lastnost kršitelja (agresiven, se upira postopkom ...),
 - način kršitve (samopoškodba, pretep, poškodovanje inventarja, posedovanje nedovoljenih predmetov ali substanc, upiranje ukazu ...),
 - drugi vzroki postopka (pregled paketov, spremljanje ...),
 - način zaznavanja (klic, lastna zaznava),
 - pazniki (število, opremljenost, usposobljenost, izkušnje, tehnična sredstva ...)
- (Bračko 2005, 8. pogl.).

4.5.7 Načelo sorazmernosti

Pri posegih v človekove pravice in svoboščine je ob načelu zakonitosti v njegovem najširšem pomenu, pomembno tudi načelo sorazmernosti (načeli se medsebojno dopolnjujeta). Načelo sorazmernosti je pomemben dejavnik varstva človekovih pravic. Najširše je to načelo zaobseženo v dveh temeljnih mednarodnih pravnih aktih, in sicer v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah in v Evropski konvenciji o človekovih pravicah.

S sprejetjem Ustave Republike Slovenije je načelo sorazmernosti dobilo ustavno kategorijo splošnega ustavnega načela. Načelo sorazmernosti je integrirano na področju kaznovalnega kakor tudi kazenskega procesnega prava, upošteva se v okviru ZIKS in Pravilnika o izvrševanju nalog paznikov.

Dopustnost omejitev človekovih pravic je treba gledati skozi zakonske pogoje nujnosti, primernosti in sorazmernosti. Poseg je po mnenju ustavnega sodišča nujen, če zakonitega cilja ni mogoče doseči brez posega ali z blažjim posegom v človekove pravice. Da je poseg za dosego želenega ustavno dopustnega cilja primeren, pomeni da je cilj s takšnim posegom sploh možno doseči. Z oceno sorazmernosti v ožjem smislu pa je potrebno tehtati pomembnost s posegom prizadete človekove pravice s pravico, ki se s tem posegom želi zavarovati.

Načelo sorazmernosti je »varovalka« pred nedovoljenim poseganjem državnih represivnih organov v temeljne človekove pravice v smislu izvajanja njihovih pooblastil (Knez in Žaberl 2002, 9. pogl.).

Gre torej za osnovne zahteve sorazmerne uporabe pooblastil paznikov, ki ne dovoljuje posegov v pravice posameznika čez zakonito mejo, neogibno potrebno za izvedbo pazniških nalog v konkretnem primeru. Zakonodajalec je že v določanju vrste prisilnih

sredstev vključil načelo sorazmernosti. Uporabi se tisto prisilno sredstvo, ki je sorazmerno moči odpora ali napada.

Pri tem gre za pomembno določilo pri uporabi prisilnega sredstva, ki se nanaša na povzročitev posledice. Paznik lahko uporabi le tisto prisilno sredstvo, s katerim z najmanjšimi škodljivimi posledicami za osebo, proti kateri ga uporabi, opravi nalogo.

Načelo sorazmernosti je vgrajeno tudi z določbo, »da morajo pazniki prenehati z izvajanjem pooblastila takoj, ko prenehajo razlogi za njegovo uporabo.« Tako paznik ni upravičen uporabiti strokovnega prijema zoper osebo, ki je predhodno upoštevala njegovo opozorilo in se umirila (Knez in Žaberl 2002, 9. pogl.).

5 DRUŽBENO VZDUŠJE V ZAVODIH ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA

Družba je ustanovila skupnost posameznikov, ki več let skupaj jedo, delajo, spijo in živijo. V takšni dlje časa trajajoči skupnosti je neizogibno, da se – poleg družbenega reda, ki ga vzpostavljajo zaposleni – vzpostavi tudi določen neformalni socialni sistem, ki se razvije kot posledica medsebojnih interakcij med ljudmi znotraj njihovega okolja. Zapor je torej družba znotraj družbe. Na relativno majhnem prostoru se, proti svoji volji, znajdejo ljudje različnih osebnosti, socializacije, starosti in kulture. Tako še osnovnemu konfliktu med zaprto osebo in državo pridruži še nešteto konfliktov med njimi samimi. Če k temu dodamo še dejstvo, da je za nekatere zapornike značilno disocialno vedenje in/ali uživanje psihotropnih substanc, je situacija še bolj zapletena (Peteh 2000, 580). Poleg tega zaporniki trpijo zaradi prikrajšanosti za heteroseksualne odnose (Zebec-Koren v Meško in drugi 2006b, 265) in so utesnjeni tako fizično kot psihično. Vsakodnevno živijo v prisiljeni intimnosti, kjer je vsako dejanje posameznika pod nenehnim opazovanjem in nadzorstvom sozapornikov in paznikov. Takšno življenje v množici je za večino zapornikov veliko večja kazen od izoliranosti (Sykes v Meško in drugi 2006b, 265).

Družbeno vzdušje v posameznem zaporu je posledica nenehnega medsebojnega odnosa med zaposlenimi in zaporniki, in ravno zaposleni so tisti, od katerih je odvisna kvantiteta in kvaliteta medsebojnih odnosov v zaporu. In ker komunikacija vedno deluje obojestransko, se moramo zavedati, da je od odnosa zaposlenih do zapornikov v veliki meri odvisen tudi odnos zapornikov do zaposlenih (Brinc v Meško in drugi 2006b, 273). Poznavanje družbenega vzdušja, ki je odvisno od režima zavoda, le-ta pa od pravil in stališč zaposlenih, je pogoj za razumevanje vedenja zaposlenih in zaprtih (Brinc 1997, 358). Poleg vzgojnega osebja imajo tudi pazniki veliko vlogo pri opravljanju predpisanih nalog, saj so oni tisti, ki z zaporniki preživijo največ časa in tako skupaj z obsojenci določajo odnose in vzdušje v zaporu. Vloga paznika je torej osrednjega pomena za delovanje zapora, saj vzpostavljanje ustreznih odnosov med pazniki in obsojenci ustvarja ustrezno družbeno vzdušje (Ivanc in drugi 2004, 831). »Zaporniki ocenjujejo dober ali slab zapor pretežno po paznikih.« (Brinc v Meško in drugi 2006b, 273) Od tega je tudi odvisno, če/ali bo resocializacija pri zapornikih uspešna ali ne. Vsekakor pa so za življenje v zaporu pomembni tudi odnosi med zaporniki ter dogodki,

izgredi in soglasja oziroma nesoglasja, ki se pojavljajo med njimi (Brinc v Meško in drugi 2006b, 273).

Vzdušje v zaporu deloma kaže tudi na zadovoljstvo z delom. Brinc meni, da se je dolgo časa penologija ukvarjala le z obsojenci v zavodih, šele novejša proučevanja se zanimajo tudi za delavce in njihove težave pri delu. Vodja zavoda določa, ali bo v zavodu prevladovala kaznovalna ali tretmanska usmeritev. S svojo temeljno usmeritvijo v zavodu pa delavci oblikujejo družbeno vzdušje (Brinc 1997, 357–358).

Družbeno vzdušje je torej stvarna in psihološka značilnost članov skupine. Stvarni pokazatelji so zunanja znamenja v vedenju članov skupine, osebni psihološki dejavnik pa je doživljanje, ki ga vzdušje spodbuja in za katero si posamezniki prizadevajo, ker ob tem doživljajo zadovoljstvo in uspeh. Ugodno vzdušje povečuje povezanost med člani in akcijsko učinkovitost skupine, medtem ko jo slabo vzdušje zmanjšuje. Organizacija zavoda vpliva na vedenje delavcev in obsojencev, iz vedenja pa je mogoče sklepati, kakšno je njihovo doživljanje zavoda. Družbeno vzdušje zajema odnose med delavci in obsojenci in režim zavoda, ki vpliva na njihovo vedenje. Zato je na družbeno vzdušje mogoče vplivati s spreminjanjem odnosov v skupini (Brinc 2001, 288). Za ugodno družbeno vzdušje v zavodu je značilna odprtost izražanja stališč in čustev, demokratičnost, medsebojno zaupanje in spoštovanje. Če je v zavodu potrebno veliko nadzora, zastraševanja in disciplinskega kaznovanja, je to znamenje neugodnega družbenega vzdušja, ugodno družbeno vzdušje pa je tisto, ki spodbuja delavce in obsojence k ustvarjalnosti in zavira destruktivno vedenje (Brinc 1997, 358).

Pojavi se torej potreba po vzpostavitvi takšnih kaznovalnih sistemov, ki bodo pogojevali dobro družbeno vzdušje oziroma ki bodo na prvo mesto postavljali socialne odnose in s tem pripravljali zapornike na ponovno (nekriminalno) vključitev v družbo. V takšnem sistemu se jim ponudi tretmane penalne in postpenalne pomoči ter poišče motivacijo za sodelovanje še na drugih področjih, ne samo pri pridobivanju ugodnosti. Vsakršno obravnavanje ali neobravnavanje vpliva na zapornika in s tem na družbeno vzdušje v zaporu, ki ga poleg zapornikov občutijo zaposleni in tudi obiskovalci (Meško in drugi 2006b, 283–284).

V povezavi z družbenim vzdušjem v zavodih se znajde tudi uporaba prisilnih sredstev. Če je bila uporaba teh jasna in upravičena, je reakcija zapornika pozitivna v smislu, da

je tudi sam uvidel svoje napačno ravnanje in sprejema ukrepanje paznika kot potrebno oziroma ne vidi v tem paznikovega poniževalnega odnosa. Pogoj za to je seveda to, da je bila prisila uporabljena korektno in skladno s strokovnimi standardi, predvsem pa da je bila uporabljena le v omejenem najnujnejšem obsegu. Vsakršen dodaten obseg pa pomeni kaj kmalu korak v konfliktne odnose med zapornikom in paznikom, ki lahko v najmanjši meri povzročijo že to, da med njima ni komunikacije. Slabši scenarij pa vodi v stalne konflikte, strah, slabo delovno in s tem tudi družbeno vzdušje (Peteh 2003, 5. pogl.).

5.1 Raziskave o družbenem vzdušju v slovenskih zavodih

V Sloveniji poznamo tri režime oziroma oddelke prestajanja kazni, in sicer odprti, polodprti in zaprti, ki se med seboj razlikujejo predvsem po stopnji omejevanja svobode. Med zaprti tip spadajo zavod Dob, Celje, Ljubljana ter oddelek Novo mesto, Ig (ženski zapor), Maribor ter oddelek Murska Sobota, Koper ter oddelek Nova Gorica. Med odprte in polodprte pa Dob – oddelek Slovenska vas, Ljubljana – oddelek Ig, Maribor – oddelek Rogoza ter prevzgojni dom Radeče.

Večja raziskava o družbenem vzdušju v zavodih se je izvedla leta 2000, ko so v vzorec zajeli osem zavodov in Prevzgojni dom Radeče. V raziskavi je sodelovalo 412 obsojencev in 335 delavcev. Uporabili so vprašalnik, ki meri tri različne razsežnosti družbenega vzdušja:

- odnose med obsojenci in delavci (angažiranost in vključenost, pomoč, odprtost izražanja);
- program obravnave v zavodu (avtonomija, praktična usmerjenost, reševanje osebnih problemov);
- vzdrževanje reda in discipline v zavodu (red in organizacija; jasnost programa; nadzorstvo nad obsojenci).

Pomembnejši rezultati so pokazali, da doživljajo obsojenci najugodnejšo družbeno vzdušje v odprtem oddelku na Igu, Rogozi in v Prevzgojnem domu v Radečah. V zaprtih zavodih pa je najboljše vzdušje v zavodu za obsojenke na Igu, Mariboru, Celju in Dobu. Najmanj ugodno je vzdušje v zavodu v Ljubljani. V vseh zavodih so obsojenci dosegli najvišje vrednosti pri vzdrževanju reda in nadzorstva. Glede na odnose med obsojenci in zaposlenimi se je ugotovilo, da so najboljši odnosi med njimi v odprtih oddelkih na Igu in v Rogozi, v vseh zaprtih zavodih pa so manj ugodni. Najbolj je

rehabilitacijsko usmerjen Prevezgojni dom v Radečah ter odprti oddelek na Igu, Rogozi in v Slovenski vasi. Med zaprtimi zavodi je najbolj rehabilitacijsko usmerjen zavod za obsojenke na Igu, najmanj pa zavod v Ljubljani. Najboljši red pa je v odprtem oddelku na Igu in na Rogozi, slabši pa je v vseh zaprtih zavodih (Brinc 2001, 288–290).

Splošne ugotovitve raziskave so pokazale, da je po oceni obsojencev in delavcev v odprtih zavodih ugodnejše vzdušje kot v zaprtih, kar seveda sploh ni presenetljivo. Strog režim in visoko nadzorstvo nad obsojenci negativno vplivata na vzdušje in izvajanje tretmanskih aktivnosti. Podobno naj bi bilo po izsledkih raziskave vzdušje v rehabilitacijsko usmerjenih zavodih občutno boljše, kot v zavodih, kjer prevladuje predvsem represivna usmeritev. Brinc še navaja, da je pomoč obsojencem bolj odvisna od osebnih značilnosti kot od strokovne usposobljenosti paznikov. Nizka avtonomija, za katero so obsojenci prikrajšani, zavira tretmansko usmeritev zavoda (Brinc 2001, 291).

Temeljni pogoj za izboljšanje vzdušja v zavodih je preoblikovanje tradicionalnih nadzorstvenih vlog delavcev v vloge, ki so usmerjene v pomoč obsojencem. Za ta namen bi bilo treba predhodno usposablјati delavce ter opravljati nadzorstvo s svetovanjem. Neugodno družbeno vzdušje povzroča številne težave v delovanju zavodov. Penološki delavci, ki so slabo pripravljeni za svoj poklic, povzročajo škodo obsojencem (Meško in drugi 2006a, 469–470).

V decembru 2005 so Meško in sodelavci v Zavodu za prestajanje kazenskih sankcij Dob izvedli raziskavo o tem, kako življenje v zaporu doživljajo zaporniki, kjer so ugotovili, da se obsojenci med seboj praviloma dobro razumejo in v večini ne zagovarjajo medsebojnega nasilja. Ugotavljajo, da jih največ zagovarja spopad zaradi zavarovanja svoje časti, vendar še to ob predpostavki napadenosti. Z delom paznikov so v večini zadovoljni, čeprav z njimi ne sklepajo prijateljskih vezi. Večina zapornikov navodila paznikov sprejema in upošteva, svojo »(igrano) podredljivost« pa razlagajo predvsem s pogojem ugodnosti (Meško in drugi 2006b, 282).

Na življenje v zaporu namreč močno vpliva institut ugodnosti, ki je v slovenski penološki praksi že stara in preizkušena metoda, s katero še spodbuja zapornike k aktivnemu sodelovanju med prestajanjem kazni zapore. Sistem ugodnosti je tisti dejavnik, s katerim se zagotavlja red in disciplina v zavodih. Hkrati podelitev ugodnosti vpliva na boljše vzdušje znotraj zavodov, saj sprošča napetosti med zaporniki in jih odvrta od nedovoljenih ravnanj. Ugodnosti predstavljajo tudi pomemben del tretmana

in imajo veliko vlogo v postpenalnem delu in (ponovnem) vključevanju zapornika v družbeno okolje (Meško in drugi 2006b, 271).

Rezultati njihove raziskave se kažejo kot pozitivni v smislu dobrega vzdušja v zaporu, se pa raziskovalci hkrati tudi zavedajo dejstva, da morajo pri tem upoštevati tudi morebitno neiskreno odgovarjanje vprašanih, saj marsikdo zaradi strahu pred posledicami ni podal resničnega odgovora oziroma je odgovor olepšal (Meško in drugi 2006b, 282).

5.2 Kako izboljšati družbeno vzdušje?

»Čim ugodnejše je družbeno vzdušje, z večjo verjetnostjo se pričakujejo ugodni rezultati dela zavoda na obsojence med prestajanjem kazni in po odpustu iz zavoda. Neugodno družbeno vzdušje pa ovira doseganje še tistega, kar bi zavod lahko dosegel glede na motenost obsojencev in strokovno usposobljenost delavcev.« (Brinc 2001, 288)

Brinc namenja nekaj predlogov za izboljšanje družbenega vzdušja, in sicer:

- v Sloveniji bi morali zagotoviti merjenje družbenega vzdušja v zavodih na vsakih 5 ali največ 10 let. Poznavanje sprememb v družbenem vzdušju omogoča vpliv na ugotovljeno družbeno vzdušje.
- Zavodi naj bi se na podlagi ugotovljenih sprememb odločili kam bodo usmerili prizadevanja za izboljšanje družbenega vzdušja, z upoštevanjem želja in zmožnosti delavcev in obsojencev.
- Pristojni organi in zavodi naj bi namenili večjo skrb izboru in usposabljanju delavcev.
- Zavodi naj namenijo več skrbi ugodnemu počutju delavcev v zavodu.
- Posebno pozornost je potrebno nameniti merilom za razporejanje obsojencev v zavode in za njihovo premeščanje ter sprejeta merila nenehno znanstveno preverjati.
- Delavce zavodov je potrebno izobraževati in usposablјati za psihološko pomoč obsojencem (Brinc 1997, 371–373).

Kljub številnim spremembam, ki so jih doživeli zapori od svojih začetkov do danes, imajo mnogi še vedno značilnosti totalne ustanove. Takšni zapori si danes sicer prizadevajo za ustvarjalno sporazumevanje med obsojenci in osebjem ter vzpodbujajo samoaktivnost pri izgradnji pozitivne osebnostne identitete obsojencev. »Zaprte osebe

imajo v glavnem vse disocialno osebnostno strukturo in ker imajo moten (prizadet) občutek zaupanja v ljudi, so sposobni le uničevalne, napadalne in vase usmerjene komunikacije.« (Mlinarič v Žišt 2004, 895–896)

Če se v zaporu ne odpravlja nasilje, bo do njega prihajalo znova in znova. Zato bi se v zapore morali vnašati terapevtski programi, ki bi zmanjševali nasilna čustva pri obsojencu (Žišt 2004, 895).

Toch meni, da je v zaporu potrebno posameznikom pomagati, da zmanjšajo svoj negativna čustva (depresija, jeza, odtujitev ...), največji uspeh pa se doseže z individualnim programi, ki morajo biti zelo strokovni in obsojenca korak po korak odvajati od njegovega negativnega vedenja. Avtor je ugotovil, da osem dejavnikov iz okolja zelo vpliva na obsojence; zasebnost, varnost, podpora, povratne informacije, socialna stimulacija oziroma stimulacija iz okolja, aktivnost, svoboda ter ustanova, v kateri preživljajo kazen (Toch v Žišt 2004, 896).

5.3 Konflikti med zaprtimi osebami

Ustvarjanje razmer in odnosov, ki bi temeljili zgolj na strahu, ukazovanju, popolnemu nadzoru in grožnji s silo je v sodobnih gledanjih preživeto in vse prej kot razvojno naravnano delovanje. Smisel in glavni cilj dela zaporskega osebja mora biti ustvarjanje takšne socialne klime in družbenih odnosov v zaporih, ki bodo omogočali vsakemu posamezniku kar se da korektno, varno ter brez kršenja temeljnih pravic, prestajanje kazni zapora. Zaposlenemu osebju v zavodih pa ustvarjalno delo in varnost.

Zavedati pa se moramo, da je človeška narava pestra in da je več zaprtih oseb socializiranih v duhu nasilja in ustvarjanja konfliktnih odnosov. Ne samo, da jim nasilje omogoča promocijo v kriminalnih združbah, ampak je to že način njihovega komuniciranja. Ravno v odnosih do teh oseb pa je potrebno še posebej skrbeti za čim manj konflikten odnos ne samo zaradi namena (da se določena naloga izvede) ampak predvsem v smislu učenja nekonfliktnega komuniciranja in reševanja spornih vprašanj. Tudi če že pride do skrajne nuje, da je potrebno uporabiti prisilna sredstva, mora biti uporaba le teh popolnoma korektna in le takšne vrste in v takšnem obsegu kot je najbolj nujno potrebno (Peteh 2003, 5. pogl.).

Čeprav se je število zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev povečalo z 31 (leta 1996) na 57 (leta 2000) ter na 65 (leta 2008), pa Slovenija še vedno sodi med države z najmanj zaprtimi (Walmsley 2009, 5).

Pomemben kazalec splošnih varnostnih razmer v zavodih je število konfliktov med zaprtimi osebami. Ti so posledica nerešenih odnosov pred nastopom kazni in med prestajanjem kazni, velikokrat pa tudi nastanitve in prenaseljenosti v več posteljnih sobah. Najnevarnejši so konflikti, ki so posledica izsiljevanj in različnih pritiskov. Te je težko odkriti in večkrat jih v zavodih sploh ne uspejo zaznati. O njih v zavodih sklepajo ob posameznih poškodbah, ko oškodovane osebe vztrajajo, da so se poškodovale »pri padcu s postelje«. Z usposabljanjem paznikov pa dajemo temu področju večji poudarek v smislu preventive in tudi odkrivanja nasilja, ki je očem osebja skrito.

V zavodih preprečujejo konflikte na različne načine, tudi s primerno nastanitvijo, ločevanjem sprtih oseb in omejitvijo gibanja določenih oseb. V odkritih in dokazljivih primerih so v zavodih izrekli tudi disciplinske ukrepe oziroma predlagali premestitve v drug zavod.

5.3.1 Prezasedenost zavodov

Ugotovitve kažejo, da je visoko število konfliktov posledica trenutne strukture in števila zaprtih oseb, kjer prenapolnjene celice vplivajo na slabo razpoloženje in hitreje pride do nesporazumov (UIKS 2009, 76).

Za varnost znotraj zapora je zelo pomembno število enoposteljnih sob. Zelo veliko nevarnost tako za obsojence same, kot tudi za zavodsko osebje, predstavljajo večposteljne sobe, kjer je nastanjenih 10 do 15 obsojencev skupaj na enem mestu. V takšnem prostoru je nemogoče zagotoviti 24-urni nadzor dogajanja. Zelo težko je zagotoviti popolno varnost pred izbruhi konfliktov med obsojenci, izsiljevanji, pretepanji, tihotapljenji nedovoljenih drog in drugih sredstev, napadi na zavodsko osebje, različnimi upori znotraj zavoda in naklepanji, ki imajo lahko za posledico celo organiziran pobeg večjega števila obsojencev hkrati (Ivanc in drugi 2004, 832).

Stanje prezasedenost zaporov se je tudi v Sloveniji precej poslabšalo (142-odstotna prezasedenost v letu 2008 (UIKS 2009, 3)), na kar varuh človekovih pravic opozarja v svojih letnih poročilih že od leta 1999 naprej. Prezasedenost zaporov je neposredno

povezana z vprašanjem obvladovanja zaporniške populacije in zagotavljanjem doseganja ciljev rehabilitacije in obravnave.

Valentinčič našteva naslednje škodljive posledice prezasedenosti zaporov:

- premalo prostora na osebo, manj zasebnosti,
- težje vzdrževanje higiene,
- oteženo izvajanje raznih dejavnosti in programov,
- zaostritev režima zaradi povečanega nadzora,
- večja možnost konfliktov in nasilja,
- pomanjkanje opreme in finančnih sredstev,
- preobremenjenost delavcev (Valentinčič 2001, 1003).

S problemom prezasedenosti se je mogoče spopadati na tri načine. Prvi je povečevanje prostorskih zmogljivosti, kar pomeni gradnjo novih zaporov in povečevanje kapacitet v obstoječih zaporih. Druga možnost je zmanjševanje števila zaprtih oseb, to pa pomeni iskanje alternativ za odrejanje pripora in izrekanje zapornih kazni, amnestije, pomilostitve. Tretjič z iskanjem alternativ za obsojence, ki služijo dolgoročne kazni (Council of Europe, Committee of Ministers 2000: 88).

Potrebne so spremembe na številnih področjih. Na področju kazenske zakonodaje gre pozdraviti uvedbo 13. člena ZIKS, ki je sprva uveljavil, da se kazen zavora do treh mesecev nadomesti z delom v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti, nato pa je z Zakonom o spremembah in dopolnitvah ZIKS prišlo še do večje spremembe, saj lahko sedaj sodišče nadomesti kazen zavora do dveh let z izvrševanjem dela v splošno korist (Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o izvrševanju kazenskih sankcij 2008). Raziskave so pokazale, da zaporne kazni do enega leta nimajo želenih učinkov, še več, bistveno številčnejše naj bi bile slabe, negativne strani tovrstnega kaznovanja, kar je razumljivo. Seveda pri odločitvi zavor ali alternativa nikakor ne gre zanemariti drugih okoliščin kaznivega dejanja, tudi povratništva.

S problematiko prezasedenosti se bo potrebno slej ko prej radikalno spopasti, saj v primeru nadaljnega poslabšanja pogojev utegne postati varnostna situacija v zaporih nevzdržna, poleg tega bo vsakršen trud za rehabilitacijo zaman. Osnovna družbena in strokovna zahteva je, da je zavor varen za delavce, zapornike in družbo. Za uresničevanje te zahteve morajo biti zagotovljeni prostorski, materialni in kadrovske pogoji. Dejstvo je, da število zaprtih naglo narašča in da so razpoložljive zmogljivosti UIKS izčrpane. Zavori so vse bolj

prenapolnjeni, zaposleni preobremenjeni, varnostna situacija se je poslabšala, finančnih sredstev ni dovolj za tekoče poslovanje, kaj šele za potrebne obnove starih zgradb in izboljšanje dela in življenja (Valentinčič 2001, 1003).

Varuh človekovih pravic ob tem znova poudarja, da le pridobivanje zmogljivosti z gradnjo novih zavodov ne more prinese dolgoročne rešitve, saj kriminaliteta politika ne sme pomeniti samo zatiranja kriminalitete z represijo, temveč predvsem zagotavljanje primernih ukrepov za njeno preprečevanje. K zmanjšanju in odpravljanju prezasedenosti zavodov za prestajanje zaporne kazni bi lahko pripomogla tudi večja uporaba alternativnih kazenskih sankcij v sodni praksi (Letno poročilo varuha človekovih pravic za leto 2008, 67). Na tem mestu varuh misli ravno na že omenjeno nadomestilo za kazen zavora do dveh let. Tudi Kazenski zakonik je na področju alternativnih oblik prestajanja kazni zavora napravil korak naprej, vendar morajo te možnosti v praksi tudi zaživeti.

6 STATISTIČNI PODATKI

6.1 Statistični podatki o strukturi zaporniške populacije

6.1.1 Podatki o gibanju skupnega števila zaprtih oseb

Na začetku statističnega dela diplomske naloge bom prikazala osnovne številčne podatke o vseh zaprtih osebah med leti 1998 in 2007 (Tabela 6.1). Pregled čez to desetletno obdobje bo prikazal, kako se je ta struktura spreminjala, predvsem kar se tiče številčnosti zaporniške populacije. Številčnost pa ima seveda velik vpliv na zasedenost oziroma prezasedenost zavodov.

Med vse zaprte osebe spadajo obsojenci, uklonilno zaprti, priporniki, pridržani, mladoletni obsojenci in mladoletniki v prevzgojnih domovih.

Povprečno število pomeni dnevno povprečje števila zaprtih oseb v določenem letu. V primerjavi s predhodnimi leti se je dnevno povprečno število zaprtih oseb v zavodih najprej konstantno povečevalo, in sicer za 131 oseb letno oziroma 9,8 odstotka, kar v slovenskih razmerah pomeni velikost enega srednje velikega zapora. Nato je v letih 2002 in 2003 prišlo do rahlega upada. V letu 2004 in 2005 se je to število zopet začelo večati, vendar sprva zelo počasi, a kaj kmalu doživelo spet velik porast v letu 2006, kjer se je nato v nadaljnjih dveh letih številka povečala za 101 osebo letno oziroma 3,7 odstotka (Grafikon 6.1). Trend rasti se s povprečnim številom 1364 oseb nadaljuje tudi v letu 2008 (UIKS 2009, 14). Če pogledamo primerjavo med letom 1998 in 2007, se je povprečno število zaprtih oseb v zavodih povečalo za kar 529 oseb oziroma je bila porast 39,5-odstotna.

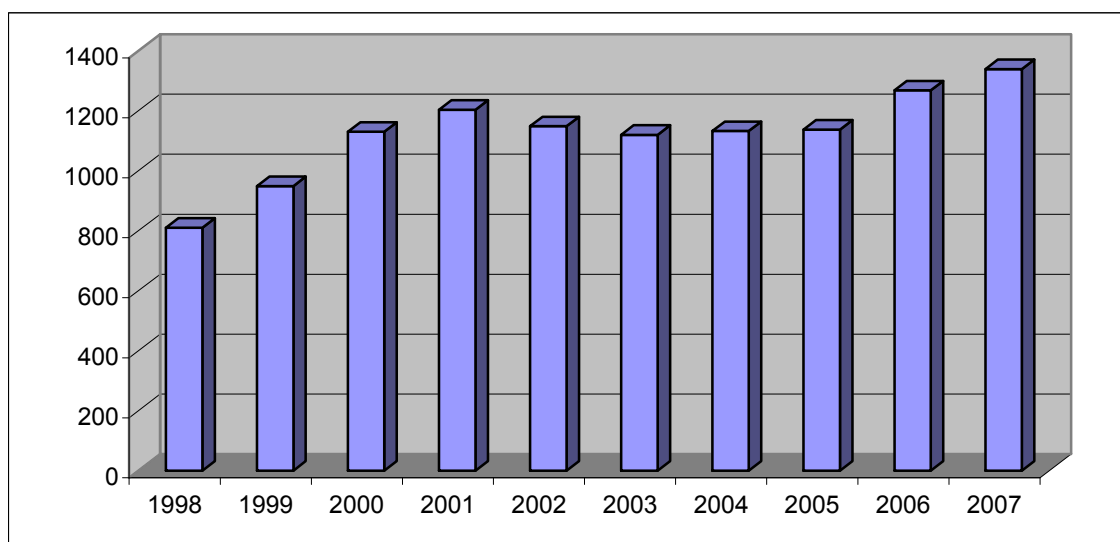
Stolpec »skupaj« nam pove, koliko zaprtih oseb so v posameznem letu dejansko obravnavali. Ta številka je od leta 1998 do 2000 skokovito naraščala, potem pa od leta 2001 do 2005 skokovito upadla, v zadnjih letih pa zopet narašča. Višek je bil dosežen leta 2000, ko je bilo v letu dejansko obravnavanih 7063 oseb, najmanj pa leta 2005, in sicer 3291.

Tabela 6.1: Gibanje števila zaprtih oseb od leta 1998 do 2007

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
povp. št. v letu	810	949	1130	1203	1148	1120	1132	1137	1268	1339
skupaj v letu	5113	6348	7063	6858	5615	5015	4887	3291	3754	4540
na 1. dan v letu	756	889	977	1147	1084	1099	1070	1085	1158	1256
na novo sprejeti	4357	5459	6086	5711	4531	3916	3817	2206	2596	3284
odpuščeni	4234	5372	5913	5766	4516	3945	3802	1719	2375	2732

Vir: UIKS (1999, 6); UIKS (2000, 9); UIKS (2001, 18); UIKS (2002, 10); UIKS (2003, 10); UIKS (2004, 13); UIKS (2005, 13); UIKS (2006, 13); UIKS (2007, 14); UIKS (2008, 14).

Grafikon 6.1: Povprečno število zaprtih oseb od leta 1998 do 2007

V letnem poročilu UIKS za leto 2007, opozarjajo na požrtvovalnost zaposlenih in stisko zaprtih, spričo pomanjkanja kadrov in namestitvenih zmogljivosti. Povprečno dnevno število zaprtih oseb v letu 2007 presega razpoložljive namestitvene zmogljivosti za 245 oseb, kar je več od razpoložljivih kapacitet našega največjega zavoda Dob. Kljub temu, da povprečno število dnevno zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev Slovenije še vedno uvršča med države z najmanj zaprtimi, so zapori v Republiki Sloveniji prenapolnjeni. Še posebno zaprti deli zavodov za moško populacijo (brez ženskega zapora, prevzgojnega doma in odprtih oddelkov), kjer je prezasedenost kar 142,7-odstotna (UIKS 2008, 3).

6.1.2 Podatki o gibanju števila obsojencev

Med glavno zaporniško populacijo spadajo obsojenci in prav na njihovi strukturi je poudarek v tej nalogi, zato bo ta bolj natančno opredeljena.

Za svojo raziskavo sem vzela vse obsojence in obsojenke (v nadaljevanju obsojenci), brez mladoletnikov.

Tabela 6.2 prikazuje številčno stanje vseh obsojencev med leti 1998 do 2007. V analiziranem desetletju se je povprečno število obsojencev povečalo za 419 oseb oziroma je bila porast te zaporniške populacije kar 45,1-odstotna (Grafikon 6.2). Trend rasti se s povprečnim številom 1002 oseb nadaljuje tudi v letu 2008 (UIKS 2009, 18). 37,9-odstotni porast (709 oseb) beleži tudi skupaj v letu dejansko obravnavanih oseb. Število tujcev med dejansko obravnavanimi obsojenci skupaj v letu, je od leta 1998 do 2007 zraslo za 12,6 odstotka, kjer je bil vrhunec med leti 2000 in 2002 (največ leta 2001, kar 270 tujcev skupaj v letu), po tem letu pa je številka upadala oziroma se v zadnjih dveh letih ni kaj drastično povečala.

Tabela 6.2: Gibanje števila obsojencev od leta 1998 do 2007

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
povp. št. v letu	511	611	728	773	768	781	779	773	882	930
skupaj v letu	1162	1431	1629	1756	1697	1735	1654	1703	1844	1871
na 1. dan v letu	474	579	656	738	709	767	762	728	792	865
na novo sprejeti	688	852	973	1018	988	968	892	975	1052	1006
odpuščeni	606	774	861	1007	889	941	905	897	983	922
št. tujcev med obsojenci skupaj v letu	159	178	239	270	240	177	165	163	180	182

Vir: UIKS (1999, 22–34); UIKS (2000, 10–23); UIKS (2001, 18–30); UIKS (2002, 10–21); UIKS (2003, 10–34); UIKS (2004, 13–32); UIKS (2005, 13–33); UIKS (2006, 13–33); UIKS (2007, 14–33); UIKS (2008, 15–34).

Grafikon 6.2: Primerjava povprečnega števila obsojencev od leta 1998 do 2007

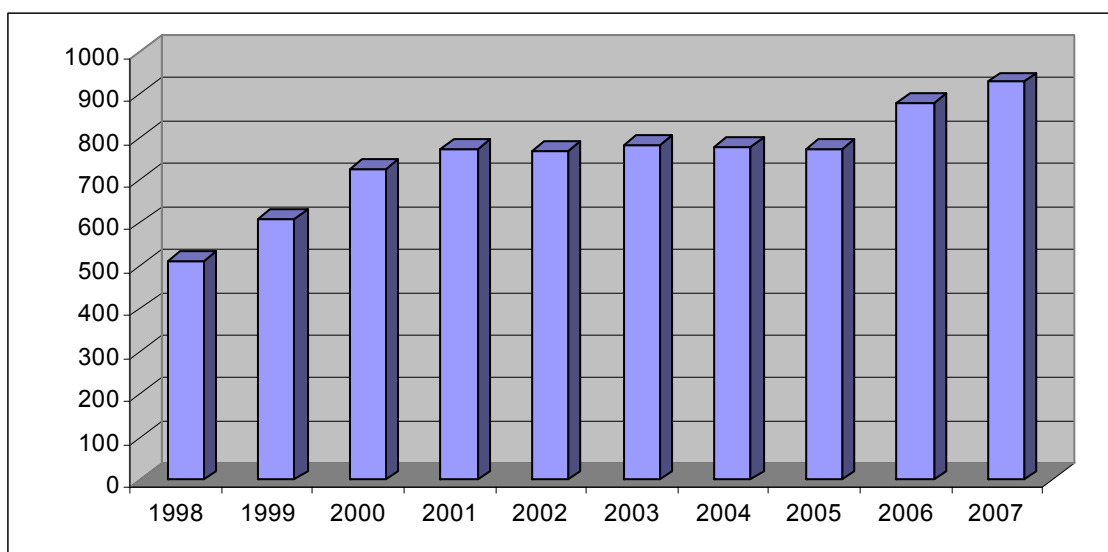

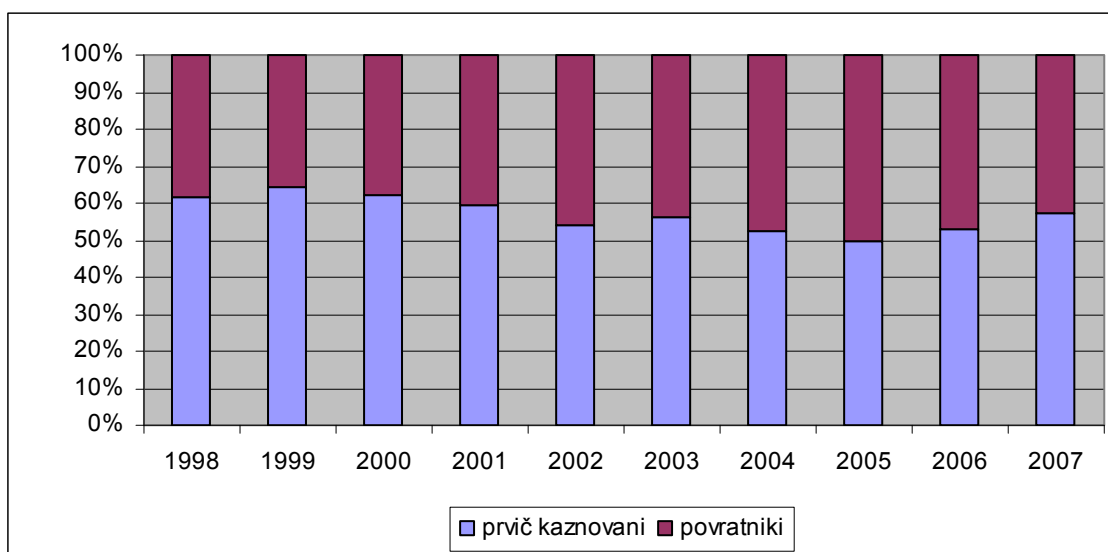
Tabela 6.3 prikazuje strukturo na novo sprejetih obsojencev po predkaznovanosti. Med njimi je v raziskanem desetletnem obdobju bilo vedno več prvič kaznovanih, z izjemo leta 2005, ko so bili med novo sprejetimi obsojenci trije povratniki več, kot pa je bilo prvič kaznovanih. Kljub temu je število povratnikov precej veliko, največji odstotek jih je bilo seveda leta 2005 (50,2 %), visok delež pa je bil še v letih 2004 (47,6 %), leta 2006 (46,8 %) in 2002 (46,0 %). Od leta 2001 naprej je odstotek povratnikov višji od 40 odstotkov (Grafikon 6.3). Povprečno je bilo v teh desetih letih 57,1-odstotka prvič kaznovanih in kar 42,9-odstotka povratnikov.

Tabela 6.3: Struktura na novo sprejetih obsojencev po predkaznovanosti od leta 1998 do 2007

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
prvič kaznovani	424	548	604	605	534	543	467	486	560	579
povratniki	264	304	369	413	454	425	425	489	492	427
skupaj (na novo sprejeti)	688	852	973	1018	988	968	892	975	1052	1006
% povratnikov	38,4	35,7	37,9	40,6	46,0	43,9	47,6	50,2	46,8	42,4

Vir: UIKS (1999, 10); UIKS (2000, 16); UIKS (2001, 24); UIKS (2002, 16); UIKS (2003, 16); UIKS (2004, 18); UIKS (2005, 18); UIKS (2006, 18); UIKS (2007, 18); UIKS (2008, 20).

Grafikon 6.3: Predkaznovanost obsojencev od leta 1998 do 2007

Struktura kaznivih dejanj si je skozi vsa leta zelo podobna (Tabela 6.4). Vsa leta je zdaleč največ premoženjskih deliktov (med 42,2 in 48,0 %), sledijo pa kazniva dejanja zoper življenje in telo (med 11,1 in 14,6 %).

Povprečje skozi leta kaže, da je struktura obsojencev sestavljena v 45,0 odstotkih iz obsojencev, ki služijo kazen zaradi kaznivega dejanja zoper premoženje, 12,9-odstotka takih, ki služijo kazen zaradi kaznivega dejanja zoper življenje in telo, 9,9-odstotka zoper javni red in mir, 9,5-odstotka zoper človekovo zdravje, 7,4-odstotka zoper spolno nedotakljivost ter 6,2-odstotka zoper varnost javnega prometa. V manjši meri so prisotni obsojenci zaradi kaznivega dejanja zoper gospodarstvo (3,6 %), človekove pravice in svoboščine (2,0 %) ter drugih kaznivih dejanj (Grafikon 6.4).

Tabela 6.4: Struktura obsojencev po vrsti storjenih kaznivih dejanj od leta 1998 do 2007⁶ (skupni delež v letu)

Kaznivo dejanje	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	povp.
zoper premoženje	47,4	43,1	42,2	42,9	44,3	45,5	44,0	46,0	48,0	46,7	45,0
zoper življenje in telo	14,6	14,2	13,5	14,1	12,6	11,7	12,0	12,6	11,1	13,0	12,9
zoper javni red in mir	5,4	8,1	10,7	13,0	12,1	11,7	9,8	10,7	9,4	8,5	9,9
zoper človekovo zdravje	6,8	8,6	9,8	8,4	9,7	8,9	9,5	10,7	11,0	12,0	9,5
zoper spolno nedotakljivost	6,6	7,3	7,2	6,8	7,1	7,3	7,6	7,2	7,6	9,0	7,4
zoper varnost javnega prometa	7,5	8,5	7,7	6,3	5,8	6,2	6,4	4,9	4,6	4,1	6,2
zoper gospodarstvo	4,2	3,1	3,5	4,2	3,7	3,3	4,2	3,5	4,0	2,5	3,6
zoper člov. pravice in svoboščine	2,2	4,1	1,2	0,8	1,3	2,1	3,3	2,1	1,5	1,8	2,0
zoper zakon. zvezo, družino in mladino	1,5	1,2	1,7	1,4	1,1	1,2	1,1	1,2	0,9	1,0	1,2
zoper pravni promet	2,1	0,5	1,4	1,4	1,2	0,8	1,2	0,2	1,1	0,8	1,1
zoper splošno varnost	1,1	0,7	0,5	0,1	0,4	0,7	0,5	0,4	0,5	0,3	0,5
druga kazniva dejanja	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,4	0,5	0,3	0,3	0,5

Vir: UIKS (1999, 15); UIKS (2000, 19); UIKS (2001, 26); UIKS (2002, 18); UIKS (2003, 19); UIKS (2004, 21); UIKS (2005, 20); UIKS (2006, 20); UIKS (2007, 21); UIKS (2008, 22).

⁶ Upoštevano je kaznivo dejanje, zaradi katerega obsojenec ali obsojenka prestaja kazen. Če je kazen združena (več storjenih kaznivih dejanj), je upoštevano dejanje, ki ga je posameznik storil največkrat, če so kazniva dejanja različna, pa težje kaznivo dejanje.

Grafikon 6.4: Povprečna struktura obsojencev po vrsti storjenih kaznivih dejanj od leta 1998 do 2007

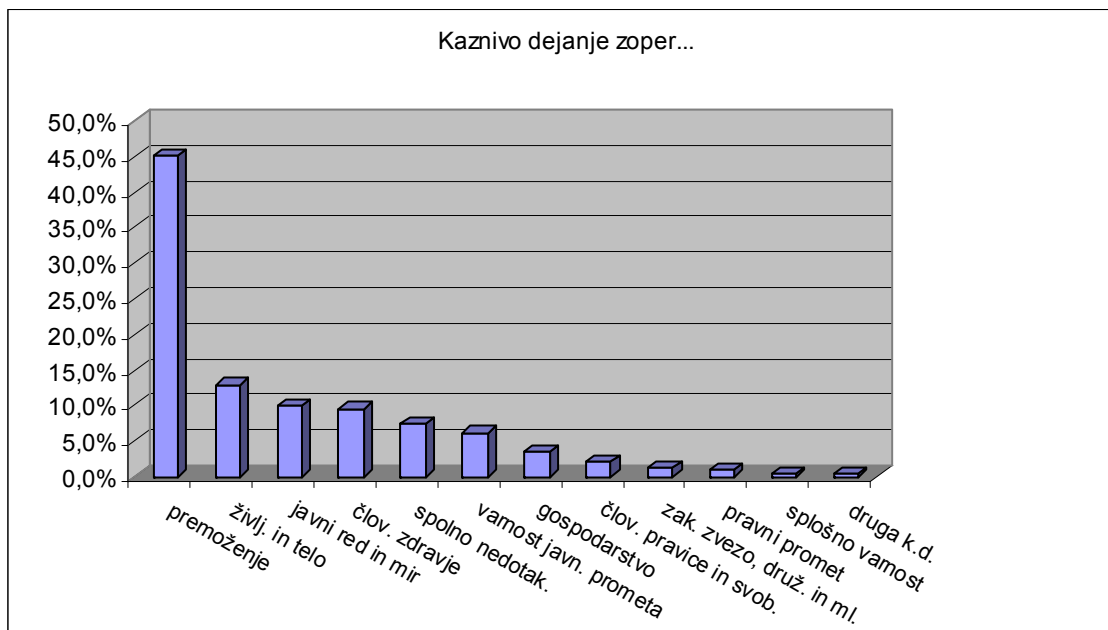

Tabela 6.5 kaže strukturo obsojencev po dolžini kazni. Kot je razvidno iz desetletnega povprečja, največji delež obsojencev (48,4 %) služi oziroma je služilo kazen manjšo od enega leta. Takšnih obsojencev je bilo največ leta 2006, kar 60,3 odstotka, najmanj pa leta 2007, 39,8 odstotka. Drugi največji delež predstavljajo tisti obsojenci, ki služijo kazen dolgo od 1 do 2 let (20,4 %). Dokaj isti delež je tistih obsojenih na 3 do 5 let (10,1 %), na 2 do 3 leta (9,4 %) ter na 5 do 10 let (8,5 %). Precej manjši delež pa je tistih z dolgoletnim prestajanjem kazni, in sicer 2,7 odstotka takšnih, ki služijo 10 do 15 let in 0,7 odstotka tistih, ki služijo oziroma so odslužili več kot 15 let (Grafikon 6.5).

Tabela 6.5: Struktura obsojencev po dolžini kazni od leta 1998 do 2007 (skupni delež v letu)

Dolžina kazni	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	povp.
do 1 leta	43,6	47,3	49,5	48,9	45,7	46,8	45,7	56,0	60,3	39,8	48,4
od 1 do 2 let	19,9	21,5	18,7	18,9	19,5	19,6	19,9	23,2	20,1	22,3	20,4
od 2 do 3 let	10,8	9,5	10,5	10,1	9,8	9,6	9,5	7,6	6,7	9,5	9,4
od 3 do 5 let	11,3	10,3	9,8	10,5	11,4	11,0	10,9	6,9	6,7	12,3	10,1
od 5 do 10 let	10,7	8,2	8,0	8,5	10,3	9,4	9,6	4,7	4,8	10,9	8,5
od 10 do 15 let	2,9	2,4	2,7	2,4	2,9	3,2	3,7	1,4	0,9	4,0	2,7
več kot 15 let	0,8	0,8	0,8	0,7	0,4	0,4	0,7	0,3	0,5	1,2	0,7

Vir: UIKS (1999, 16); UIKS (2000, 20); UIKS (2001, 27); UIKS (2002, 19); UIKS (2003, 20); UIKS (2004, 22); UIKS (2005, 21); UIKS (2006, 21); UIKS (2007, 22); UIKS (2008, 23).

Grafikon 6.5: Povprečna struktura obsojencev po dolžini kazni od leta 1998 do 2007

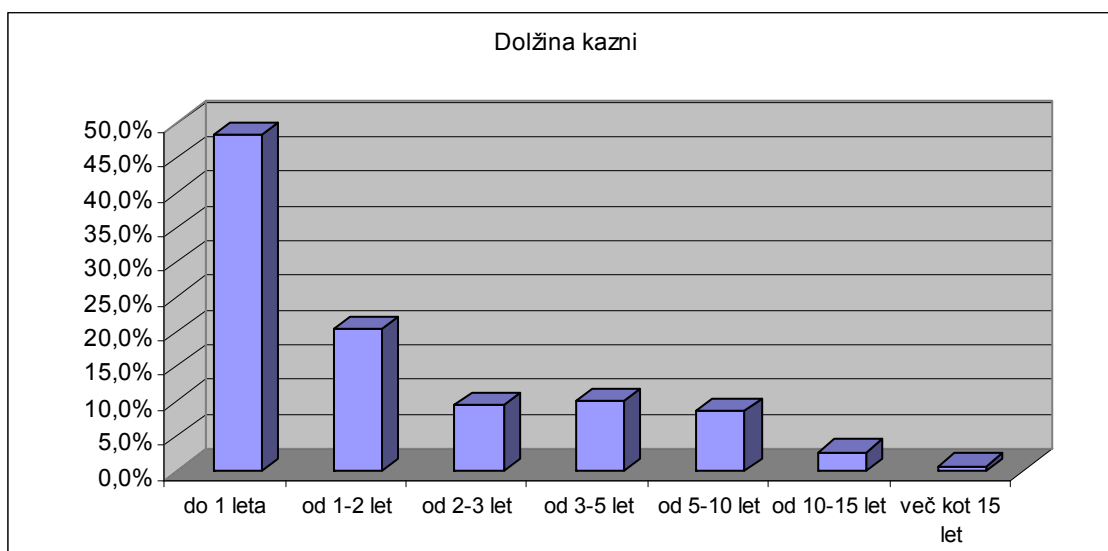

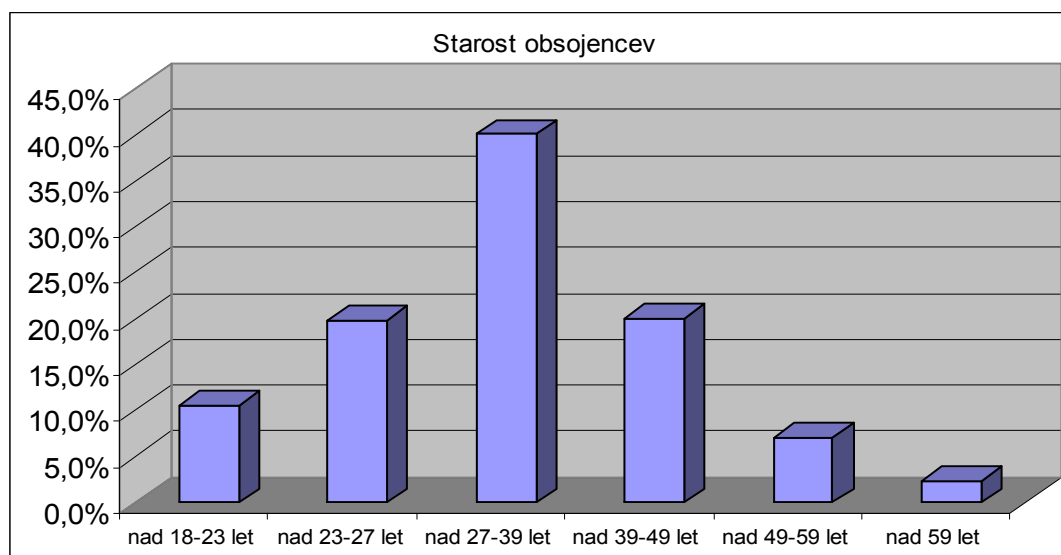
Tabela 6.6 prikazuje struktura obsojencev po starosti. Tu lahko iz desetletnega povprečja vidimo, da je največji delež obsojencev (40,1 %) vedno star nad 27 do 39 let. Takšnih obsojencev je bilo največ leta 2007, 43,5 odstotka, najmanj pa leta 2000, 37,5 odstotka. Približno v istem razmerju so obsojenci stari nad 39 do 49 let (20,0 %) in obsojenci stari nad 23 do 27 let (19,8 %). Njim sledijo obsojenci stari na 18 do 23 let (10,6 %). Precej manjši delež obsojencev je starih nad 49 do 59 let (7,1 %), še manj pa je starih nad 59 let (2,4 %) (Grafikon 6.6).

Tabela 6.6: Struktura obsojencev po starosti od leta 1998 do 2007 (skupni delež v letu)

Starost	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	povp.
nad 18 do 23 let	14,5	15,0	12,2	11,1	11,1	8,7	9,0	9,9	7,4	7,4	10,6
nad 23 do 27 let	18,9	19,6	20,4	20,6	19,9	19,0	18,6	24,3	18,6	18,3	19,8
nad 27 do 39 let	40,5	38,6	37,5	40,2	38,8	40,9	39,5	39,2	42,2	43,5	40,1
nad 39 do 49 let	19,1	19,4	21,2	20,0	21,2	21,2	21,5	17,5	20,0	18,6	20,0
nad 49 do 59 let	4,9	5,4	6,4	6,0	6,5	7,8	9,2	6,9	8,9	8,7	7,1
nad 59 let	2,1	2,0	2,3	2,1	2,5	2,4	2,2	2,2	2,9	3,4	2,4

Vir: UIKS (1999, 17); UIKS (2000, 21); UIKS (2001, 28); UIKS (2002, 19); UIKS (2003, 20); UIKS (2004, 22); UIKS (2005, 21); UIKS (2006, 21); UIKS (2007, 22); UIKS (2008, 23).

Grafikon 6.6: Povprečna struktura obsojencev po starosti od leta 1998 do 2007

6.2 Statistični podatki o uporabi prisilnih sredstev

Ker je uporaba prisile zoper zaprte osebe občutljiv postopek, je potrebo biti pozoren kdaj so bila izvajanja pooblastil upravičena, kdaj pa je prišlo do njihove prekoračitve. Zaradi tega na UIKS že vrsto let analizirajo uporabo prisilnih sredstev in se posvečajo preprečevanju rizičnih okoliščin za uporabo prisile oziroma uporabo prisile v čim milejši obliki.

Zavodi morajo obveščati UIKS o vsaki uporabi prisilnega sredstva, tudi o telesni sili. To zahtevajo tudi ZIKS in Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov. Prejšnji predpisi tega

niso zahtevali in poročanje je bilo obvezno le ob uporabi težjih prisilnih sredstev. Ta sprememba in hkratno usposabljanje paznikov sta prispevala k napredku, hkrati pa je uporaba težjih oblik prisilnih sredstev minimalna. Povečano število splošne uporabe prisilnih sredstev pa lahko pripišemo večjemu številu zaprtih oseb in tudi problematiki, ki jo večja zasedenost prinaša (UIKS 2001, 86).

Največji delež vzrokov uporabe prisile še vedno predstavljajo posredovanja za preprečitev konfliktov med zaprtimi osebami. Čeprav pazniki takšne situacije večinoma obvladujejo z milejšimi ukrepi in postopki brez uporabe sile, pa morajo večkrat uporabiti tudi prisilo, da zagotovijo red in mir (UIKS 2008, 71).

Včasih so banalni problemi lahko za obsojence zelo veliki. Vzroki za konflikte med obsojenci so številni. Lahko je to slaba osebna urejenost obsojenca ali pa nestrinjanje dveh obsojencev za spremljanje TV-programa na različnem kanalu. Takšne pojave v zaporih ponavadi rešujejo z razbremenilnimi pogovori, ki jih opravijo pedagogi, psihologi, pazniki ali drugi delavci zavoda, ki problem zaznajo. Največkrat pride do rešitve konfliktna situacije in pomiritve. Če to ne zadostuje, se lahko deluje preventivno in odstrani tistega obsojenca, ki ogroža ali tistega, ki je ogrožen od drugih. Loči se lahko tudi obsojence, ki so v konfliktu s prerazporeditvijo v druge oddelke v zavodu (Remic 2005, 8. pogl.).

Uporaba prisilnih sredstev (Tabela 6.7) je od leta 1998 do 2002 narasla iz 41 na 91 primerov uporabe, kljub temu da je število skupaj v letu zaprtih oseb leta 2001 začelo precej upadati, ni pa se zmanjšalo število obsojencev (vsaj ne drastično – glej Tabelo 6.2), ki so po številu najmočnejša kategorija zaprtih oseb. Nasprotno, število obsojencev z daljšimi zapornimi kaznimi se je leta 2002 povečalo, kar kaže na strožjo kaznovalno politiko sodišč. Razlog za upadanje števila skupaj v letu zaprtih oseb pa gre pripisati takrat novemu Zakonu o prekrških, ki je ukinil zaporno kazen, njegovi učinki pa so bili opazni že pred letom 2005, ko je uradno vstopil v veljavo.

Leta 2003 je zabeležen padec uporabe prisilnih sredstev na 72 primerov in nato leta 2004 še manj 68 primerov, kar pa je v skladu z upadom v letu skupaj zaprtih oseb. V primerjavi z leti od 1998 do 2000 in 2006–2007 se je povečevalo število primerov uporabe prisilnih sredstev, kar je v sorazmerju z večjim številom zaprtih oseb in z njim povezanimi številnejšimi konfliktnimi situacijami.

Kot že rečeno pa od leta 1997 do 2008 beležimo le dva primera prekoračitve pooblastil paznikov pri uporabi prisilnih sredstev, bilo pa je nekaj primerov kjer uporaba prisile ni

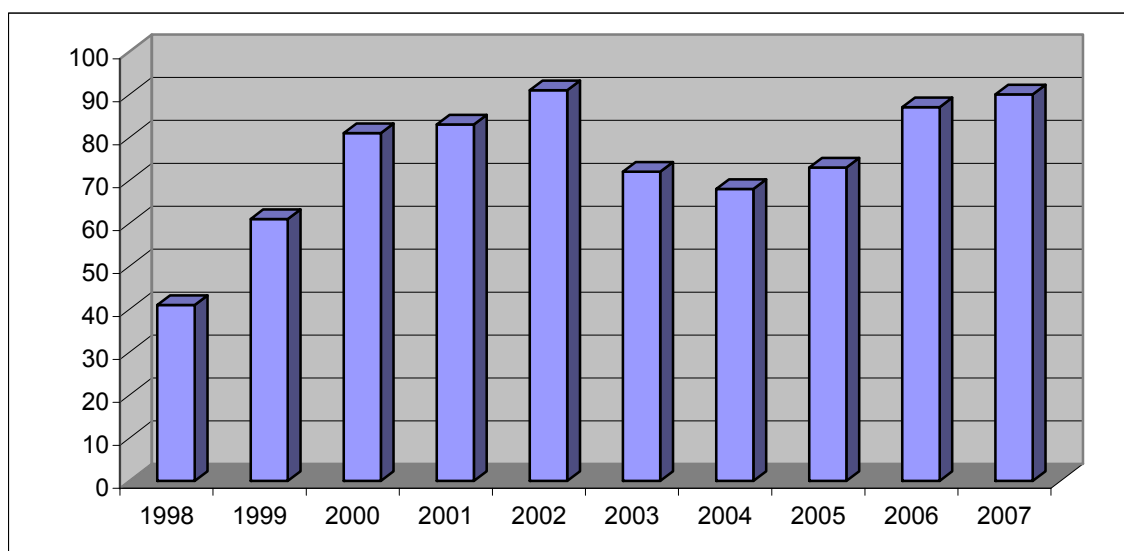
bila potrebna, vendar to ne pomeni da ni bila neupravičena. Gre se le za to, da se bi konflikt morda dalo rešiti z boljšo komunikacijo med vpletenimi osebami.

Tabela 6.7: Pregled uporabe prisilnih sredstev od leta 1998 do 2007

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
vsa prisila	41	60	81	83	91	72	68	73	87	90
upravičena	39	60	77	81	91	70	66	73	87	90
nepotrebna ⁷	2	0	4	2	0	1	2	0	0	0
neupravičena ⁸	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0

Vir: UIKS (1999, 111); UIKS (2000, 86); UIKS (2001, 86); UIKS (2002, 73–74); UIKS (2003, 81); UIKS (2004, 69); UIKS (2005, 70); UIKS (2006, 70); UIKS (2007, 70); UIKS (2008, 71).

Grafikon 6.7: Vsa uporaba prisilnih sredstev od leta 1998 do 2007

Vzroki za uporabo prisilnih sredstev so vsa leta približno enaki. V tabeli 6.8 sem jih razvrstila v 6 skupin:

a) Preprečevanje napadov in poskusov napadov. Žal vseh dogodkov ni moč preprečiti, saj so izbruhi nezadovoljstva zaprtih oseb večkrat hipni in nepredvidljivi.

⁷ To ne pomeni, da je paznik prekoračil svoja pooblastila, temveč le da je obstajala možnost nenasilne oblike obvladovanja zapornikov, kot je npr. pogovor.

⁸ Da je primerov neupravičene oziroma tudi nepotrebne uporabe prisilnih sredstev izredno malo, se gre zahvaliti delavcem v slovenskih zavodih, ki se zavedajo temeljnih človekovih pravic in so dejansko usmerjeni v iskanje nenasilnih oblik obvladovanja zapornikov.

- b) Preprečitev konflikta – v teh primerih morajo pazniki preprečiti ali ustaviti konflikt med zaprtimi osebami.
- c) Odklonitev ukaza – gre za to, da se zaprte osebe ne želijo odstraniti z določenega mesta ali oditi tja, kamor so jim odredili. V teh primerih se še posebej ugotavlja, ali je bil ukaz dan zakonito in ali je bila uporaba prisile nujna, gre pa v večini primerov zgolj za uporabo manjše telesne sile brez uporabe strokovnih prijemov (potiskanje, prenašanje, transportni strokovni prijemi ipd.).
- d) Uničevanje lastnine – v večini primerov so zaprte osebe uničevale inventar v sobah zavodov. Da lahko preprečijo nastanek večje materialne škode, morajo v takšnih primerih pazniki ukrepati takoj.
- e) Preprečitev samopoškodbe – gre za ukrep, kjer morajo pazniki s silo preprečiti, da si zaprte osebe kaj naredijo, bodisi z odvzemanjem nevarnega predmeta ali s prisilno začasno mobilizacijo z vklepanjem.
- f) Običajen in pogost način uporabe prisilnih sredstev je tudi preventivno vklepanje med spremstvom zunaj zavoda. Z imobilizacijo rok, izjemoma pa tudi nog, se vklepanjem osebam preprečuje pobeg. Na ta način se istočasno izognemo uporabi drugih prisilnih sredstev in tako preprečimo možnost poškodb (UIKS 2008, 72–73).

Daleč najpogostejši razlogi za uporabo prisilnih sredstev skozi vseh deset let so napad ali poskus napada na zaposlene, preprečitev konflikta med zaprtimi osebami ter odklonitev ukaza (Tabela 6.8). Število napadov ali poskusov napadov na zaposlene se v zadnjih treh letih zmanjšuje, kar gre po vsej verjetnosti predpisati večji previdnosti paznikov in doslednejšem izvajanju preventivnih ukrepov. Ravno obratno je s konflikti med zaprtimi osebami⁹, kar se odraža predvsem zaradi vedno večje natrpanosti v zavodih.

⁹ V letu 2008 je številka narasla celo na 43 primerov (UIKS 2009, 73).

Tabela 6.8: Razlogi za uporabo prisilnih sredstev od leta 1998 do 2007¹⁰

Razlog	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
napad ali poskus napada na zaposlene	19	16	21	16	17	18	25	20	17	12
preprečitev konflikta med zaprtimi osebami	?	13	22	11	21	19	16	16	34	25
odklonitev ukaza	8	14	32	24	23	18	23	17	20	21
uničevanje inventarja	?	5	11	11	14	7	10	8	11	15
preprečitev samopoškodbe	?	8	11	10	13	10	3	11	8	15
(preprečitev) beg(a)	?	5	6	12	5	3	1	3	2	5
SKUPAJ ¹¹	27	61	103	84	93	75	78	75	92	93

Vir: UIKS (1999, 112); UIKS (2000, 88); UIKS (2001, 87); UIKS (2002, 74); UIKS (2003, 82); UIKS (2004, 70); UIKS (2005, 71); UIKS (2006, 71); UIKS (2007, 71); UIKS (2008, 72).

Tabela 6.9 prikazuje vrste uporabljenih prisilnih sredstev. Skozi vsa leta zdaleč prevladuje uporaba telesne sile, težja prisilna sredstva, kot so plinski razpršilec, službeni pes ali orožje, pa so redko uporabljena, kar potrjuje, da so pazniki dobro usposobljeni za samoobrambo.

Običajen in pogost način uporabe prisilnih sredstev pa je tudi vklepanje pa naj bo to po uporabi drugega prisilnega sredstva ali pa preventivno med spremstvom zunaj zavoda.

¹⁰ V nekaj primerih je bilo po več vzrokov za uporabo prisile hkrati. Za leto 1998 podrobnejših podatkov ni bilo na voljo.

¹¹ Seštevek vzrokov uporabe prisilnih sredstev se ne ujema s seštevkom vseh uporab prisilnih sredstev, saj je bilo v nekaj primerih več vzrokov hkrati.

Tabela 6.9: Vrste uporabljenih prisilnih sredstev od leta 1998 do 2007¹²

Prisilno sredstvo	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
telesna sila	37	55	74	84	74	74	68	67	83	73
vklepanje	0	4	4	28	30	21	19	32	37	39
gumijevka	3	1	3	2	4	1	3	1	3	1
opozorilni strel	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0
plinski razpršilec	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
SKUPAJ	41	61	81	116	108	96	90	100	123	115

Vir: UIKS (1999, 112); UIKS (2000, 87); UIKS (2001, 87); UIKS (2002, 75); UIKS (2003, 82); UIKS (2004, 70); UIKS (2005, 71); UIKS (2006, 71); UIKS (2007, 71); UIKS (2008, 73).

6.3 Statistični podatki o konfliktih med zaprtimi osebami

V letih 2006 in 2007 je v primerjavi s prejšnjimi leti zabeleženih precej več konfliktov med zaprtimi osebami, kar je v sorazmerju s povečanjem uporabe prisilnih sredstev ter z večjim številom zaprtih oseb.

Tabela 6.10: Število in posledice konfliktov od leta 2002 do 2007¹³

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
št. konfliktov	126	134	128	122	169	167
št. udeleženih oseb	?	272	290	268	376	366
št. lažje poškodovanih	55	44	80	45	76	64
št. težje poškodovanih	10	3	1	0	4	4

Vir: UIKS (2003, 87); UIKS (2004, 74); UIKS (2005, 74); UIKS (2006, 74); UIKS (2007, 74); UIKS (2008, 76).

¹² V več primerih je bilo pri posredovanju uporabljeno več vrst prisilnih sredstev hkrati (npr. telesna sila in vklepanje). Nikjer pa ni zabeležena uporaba službenih psov.

¹³ Za leta 1998 do 2001 ni bilo podatkov. Prav tako ni bilo podatka o številu udeleženih oseb v letu 2002.

7 ANKETA MED OBSOJENCI NA KATERIH SO BILA UPORABLJENA PRISILNA SREDSTVA

Za preveritev podanih hipotez je bila ključnega pomena izvedba ankete v slovenskih zavodih za prestajanje zaporne kazni. Za raziskavo sem uporabila t. i. poštno vrsto ankete, kar pomeni, da sem vprašalnike poslala na posamezne zavode, kjer so jih nato po že po vnaprej dogovorjenem vzorcu razdelili med obsojence, ki so vprašalnike rešili. Anketa je bila na ta način izvedena zaradi varstva osebnih podatkov, saj nisem imela dostopa do imenskega seznama obsojencev, ki bi bili primerni za raziskavo.

Pred samo izvedbo ankete je bila ta preverjena in odobrena s strani UIKS in njenega generalnega direktorja Tomaža Smoleta. Anketa pa se je izvajala v obdobju od konca novembra 2007 pa do konca marca 2008.

Poleg demografskih vprašanj o obsojencih, sem spraševala tudi o prisotnosti uporabe prisilnih sredstev in družbenem vzdušju v zavodu, torej o odnosih med obsojenci in pazniki. Jezik uporabljen v anketi je knjižni in čim bolj standardiziran. V anketi sem večinoma uporabila vprašanja zaprtega tipa ter nekaj polodprtega tipa, kjer je bil odprti tip redko izkoriščen. Da sem se prepričala, ali so vprašanja razumljiva tudi za tiste z nižjo izobrazbo, pa sem dala anketo v branje tudi otroku, ki je že v višjem razredu osnovne šole.

7.1 Vzorčenje in zbiranje podatkov

Kazni zavora se izvršujejo v šestih zavodih, ki delujejo na trinajstih lokacijah. V okviru UIKS pa deluje tudi prevzgojni dom za mladoletnike, ki pa pri anketi ni bil upoštevan, saj se v njem ne nahajajo obsojenci. Izmed vseh zavodov so se le v sedmih nahajali kandidati primerni za anketo.

V raziskavo sem zajela vzorec obsojencev na katerih so bila, tekom (kateregakoli) prestajanja njihove kazni, uporabljena prisilna sredstva. Vzorec zajema 43 oseb (N=43), na katerih so bila uporabljena prisilna sredstva in ki so bile pripravljene odgovarjati na vprašanja (nekateri so sodelovanje v anketi zavrnil).

Največ anketirancev prihaja iz Zavoda za prestajanje kazni zavora Maribor, in sicer 14 oseb, sledi mu Dob 12 oseb, Ljubljana 6, Celje 5, Koper 3, Ig 2 ter Murska Sobota 1 oseba.

7.2 Rezultati

Prvi sklop vprašanj je bil demografskega tipa. Iz tabele 7.1 razberemo, da je bilo največ anketirancev (48,84 %), na katerih so bila uporabljena prisilna sredstva, starih od 27 do 38, najmanj (2,33 %) pa na 59 let.

Največ anketirancev (46,51 %) je slovenske narodnosti, sledijo pripadniki srbske narodnosti (16,28 %), nato pripadniki bosanske (11,63 %), v manjšem številu pa pripadniki romske, albanske, avstrijske in drugih narodnosti. Če pogledamo skupno število obsojencev tuje narodnosti, na katerih so bila uporabljena prisilna sredstva, je ta odstotek večji od pripadnikov slovenske narodnosti, in sicer znaša 53,49 odstotka.

Večina (51,16 %) je samskih, v zunajzakonski skupnosti jih živi 23,26 odstotka, 18,6 odstotka je poročenih, 6,98 odstotkov ločenih 0 odstotkov ovdovelih.

Največ (46,51 %) jih ima dokončano srednjo šolo, 23,26 odstotka dokončano osnovno, 13,95 odstotka ima nedokončano osnovno ali nedokončano srednjo šolo, 2,33 odstotka pa ima dokončano višjo ali visoko šolo.

Enak odstotek (27,91 %) obsojencev je prvič, drugič ali tretjič na prestajanju zaporne kazni. Prav tako četrtič ali petič prestaja kazen po 6,98 odstotka anketiranih obsojencev, več kot petkrat pa je na prestajanju kazni 1 izmed anketirancev (2,33 %).

Največ vprašanih (27,91 %) je v zaporu preživel 3–5 let svojega življenja, 1–3 let 25,58 odstotkov, 6–10 let 23,26 odstotka, do 1 leta ali nad 10 let pa je v zaporu preživel po 11,63 odstotkov anketirancev.

Največ (32,56 %) jih trenutno prestaja zaporno kazen od 1–3 let, 30,23 odstotka 3–5 let, 23,26 odstotka do 1 leto, 9,3 odstotka od 6–10 let, najmanj pa nad 10 let (4,65 %).

Na dan izvajanja ankete je največ obsojencev prestalo že polovico svoje kazni (27,91 %), 20,93 odstotkov je prestalo $\frac{1}{4}$ svoje kazni, enak odstotek pa je pri koncu prestajanja kazni. 16,28 odstotkov je šele na začetku prestajanja, 13,95 odstotka pa je prestalo $\frac{3}{4}$ svoje kazni.

Največ obsojenih je storilo premoženjsko kriminaliteto (52,17 %).

Tabela 7.1: Odgovori na vprašanja demografskega tipa

Demografske značilnosti	N	odstotek ¹⁴
1. Koliko ste stari?		
a) 18–22 let	6	13,95
b) 23–26 let	6	13,95
c) 27–38 let	21	48,84
d) 39–48 let	7	16,28
e) 49–58 let	2	4,65
i) nad 59 let	1	2,33
2. Pripadnik katere narodnosti ste?		
a) slovenske	20	46,51
b) romske	4	9,30
c) hrvaške	0	0,00
d) srbske	7	16,28
e) bosanske	5	11,63
f) albanske	2	4,65
g) madžarske	0	0,00
h) italijanske	0	0,00
i) avstrijske	1	2,33
j) drugo (napiši): _____	4	9,30
3. Kakšen je vaš zakonski status?		
a) samski	22	51,16
b) poročen	8	18,60
c) ločen	3	6,98
d) vdovec	0	0,00
e) zunajzakonska skupnost (imate partnerja vendar nista poročena)	10	23,26
4. Kakšno izobrazbo imate?		
a) nedokončana osnovna šola	6	13,95
b) osnovna šola	10	23,26
c) nedokončana srednja šola	6	13,95
d) srednja šola	20	46,51
e) višja, visoka šola	1	2,33

¹⁴ Odstotki so izračunani glede na število dobljenih odgovorov na posamezno vprašanje.

5. Kolikokrat ste bili do sedaj na prestajanju zaporne kazni (vključno s trenutnim prestajanjem)?		
a) 1-krat	12	27,91
b) 2-krat	12	27,91
c) 3-krat	12	27,91
d) 4-krat	3	6,98
e) 5-krat	3	6,98
f) več kot 5-krat	1	2,33
6. Koliko let vašega življenja ste do sedaj preživeli v zaporu?		
a) do 1 leto	5	11,63
b) 1–3 let	11	25,58
c) 3–5 let	12	27,91
d) 6–10 let	10	23,26
e) nad 10 let	5	11,63
7. Kolikšna je dolžina kazni, ki jo trenutno prestajate?		
a) do 1 leto	10	23,26
b) 1–3 let	14	32,56
c) 3–5 let	13	30,23
d) 6–10 let	4	9,30
e) nad 10 let	2	4,65
8. Kolikšen delež sedanje kazni ste že prestali (na dan izvajanja ankete)?		
a) sem šele na začetku prestajanja svoje kazni	7	16,28
b) prestal sem $\frac{1}{4}$ svoje kazni	9	20,93
c) prestal sem že polovico svoje kazni	12	27,91
d) prestal sem $\frac{3}{4}$ svoje kazni	6	13,95
e) sem pri koncu prestajanja svoje kazni	9	20,93
9. Zaradi kakšnega kaznivega dejanja ste trenutno v zaporu?		
a) nasilje	8	17,39
b) premoženjska kriminaliteta (tatvine, ropi, kraja vozil, ponarejanje listin, goljufije...)	24	52,17
c) droge	6	13,04
d) drugo	8	17,39

Spodaj predstavljam drugi sklop vprašanj, ki se nanašajo na uporabo prisilnih sredstev. Za preveritev ustreznosti anketirancev sem najprej postavila vprašanje »Ali so bila na

vas kdaj, zaradi kršenja discipline v zaporu, uporabljena prisilna sredstva?» Potreben odgovor je bil seveda DA, ankete z odgovorom NE, so bile izločene iz vzorca in jih pri svojih ugotovitvah v nobenem pogledu nisem upoštevala.

Pri vprašanju katera prisilna sredstva so bila na vas uporabljena nazadnje, so imeli anketiranci možnost obkrožiti več odgovorov. Največkrat uporabljeno prisilno sredstvo so sredstva za vklepanje in vezanje (40 %), sledi telesna sila (36,92 %), nato uporaba gumijevke (15,38 %). Manjša pa je prisotnost plinskega razpršilca, opozorilnega strela in kot so anketiranci sami zapisali, psihično trpinčenje in poniževanje.

Največkrat je bilo prisilno sredstvo uporabljeno zaradi konflikta med obsojenci (29,17 %), zaradi preprečitve poškodovanja tujih stvari v 14,58 odstotkih primerov, zaradi preprečitve samopoškodbe 12,5 odstotkov, zaradi napada na delavce zavoda 10,42 odstotkov. V manjšem številu pa zaradi preprečitve bega ali ostalih posameznih stvari, ki so jih navedli anketiranci sami. V 5 primerih (10,42 %) pa se anketiranci ne spomnijo razloga zakaj je bilo na njih uporabljeno prisilno sredstvo.

46,51 odstotka anketiranih meni, da uporaba prisilnega sredstva v njihovem primeru ni bila upravičena. 30,23 odstotka jih pravi da je bila, 23,26 odstotka pa da ne vedo ali je bila uporaba upravičena ali ne.

Na večini anketirancev (62,79 %) so bila do dne izvajanja ankete prisilna sredstva uporabljena le enkrat, na 18,6 odstotka dvakrat, na 6,98 odstotka štirikrat ali več kot petkrat, na 4,65 odstotka pa trikrat.

Tabela 7.2: Odgovori na vprašanja o uporabi prisilnih sredstev (N = 43)

	N	odstotek ¹⁵
10. Ali so bila na vas kdaj, zaradi kršenja discipline v zaporu, uporabljena prisilna sredstva (vklepanje, gumijevka, telesna sila, sprej...)?		
a) DA	43	100,00
b) NE	0	0,00
11. Če ste na prejšnje vprašanje odgovorili z DA, katero prisilno sredstvo je bilo na vas uporabljeno v zadnjem primeru (obkrožite lahko več odgovorov)?		
a) sredstva za vklepanje in vezanje	26	40,00
b) telesna sila	24	36,92
c) plinski razpršilec	2	3,08
d) gumijevka	10	15,38

¹⁵ Odstotki so izračunani glede na število dobljenih odgovorov na posamezno vprašanje.

e) opozorilni strel	1	1,54
f) strelno orožje z gumijastim in ostrim strelivom	0	0,00
g) drugo (napiši): _____	2	3,08
12. Se morda spomnite zakaj je bilo v tem zadnjem primeru na vas uporabljeno prisilno sredstvo?		
a) preprečitev bega	2	4,17
b) napad na delavce zavoda	5	10,42
c) konflikt med obsojenci	14	29,17
d) preprečitev samopoškodbe	6	12,50
e) preprečitev poškodovanja tujih stvari	7	14,58
f) drugo (napiši): _____	9	18,75
g) se ne spomnim	5	10,42
13. Menite, da je bila uporaba prisilnega sredstva v tem primeru upravičena?		
a) DA	13	30,23
b) NE	20	46,51
c) NE VEM	10	23,26
14. Kolikokrat pa so bila na vas uporabljena prisilna sredstva zaradi kršenja discipline v zaporu?		
a) 1-krat	27	62,79
b) 2-krat	8	18,60
c) 3-krat	2	4,65
d) 4-krat	3	6,98
e) 5-krat	0	0,00
f) več kot 5-krat	3	6,98

Ker me je zanimalo ali prenapolnjenost zavodov vpliva na družbeno vzdušje v zavodu, sem želela med obsojenci na katerih so bila uporabljena prisilna sredstva izvedeti koliko oseb, vključno z anketirancem, se nahaja v njihovi sobi. Največ (23,26 %) jih je v sobi s šestimi ali več osebami, v 18,6 odstotkih primerov je oseba v sobi sama ali pa si jo deli še z eno osebo, po 13,95 odstotkov jih je v sobi štiri ali pet, najmanjkrat (11,63 %) pa so v sobi tri osebe.

Največ anketirancev (32,56 %) meni, da je splošno družbeno vzdušje v zavodu srednje, torej ne dobro ne slabo. 25,58 odstotkov jih pravi da je vzdušje slabo, 20,93 odstotka jih meni da je dobro, 18,6 odstotka da je zelo slabo, zelo majhen odstotek (2,33 %) pa da je splošno družbeno vzdušje zelo dobro.

29,55 odstotkov anketirancev ima dobre odnose z večino sojetnikov, 20,45 odstotka včasih dobre, včasih slabe, 18,18 odstotka ima slabe odnose samo z določenimi

posamezniki, 13,64 odstotka dobre samo z določenimi posamezniki, 11,36 odstotka ima na splošno srednje dobre odnose z drugimi zaporniki, 6,82 odstotka pa ima slabe odnose z večino sojetnikov.

36,36 odstotkov anketirancev ima dobre odnose z večino paznikov, 25 odstotkov ima slabe odnose samo z določenimi posamezniki, po 11,36 odstotka ima včasih dobre, včasih slabe ali pa na splošno srednje dobre odnose s pazniki. 9,09 odstotkov ima dobre odnose samo z določenimi pazniki, 6,82 odstotka pa slabe z večino paznikov.

43,75 odstotka jih pravi da ima paznik do njih, potem, ko je zoper njih uporabil prisilno sredstvo, enak odnos. 16,67 odstotkov jih trdi, da je odnos paznika do njih sedaj sovražen, 14,48 odstotka jih pravi, da jim je paznik potem pomagal, 10,42 odstotkov jih pravi, da je sedaj odnos paznika do njih boljši, 8,33 odstotka jih pravi, da je sedaj odnos paznika do njih poniževalen, 6,25 odstotkov pa jih pravi, da je sedaj odnos paznika do njih 'zafrkantski'.

Zadnje vprašanje v anketi se je nanašalo na odnos zapornika do paznika potem, ko je ta na njih uporabil prisilno sredstvo. 30,43 odstotka jih pravi, da ni nobene razlike v njihovem odnosu do paznika, 19,57 odstotka sedaj ceni paznika, ker je bil njegov odnos pošten, 17,39 odstotka se obnaša kot, da paznik ne obstaja, po 15,22 odstotka paznika sovraži ali pa sedaj gleda na dogajanje drugače, 2,17 odstotka pa paznika jezi kjer koli je možno.

Tabela 7.3: Odgovori na vprašanja o odnosih med zaporniki, med zaporniki in pazniki ter o družbenem vzdušju v zavodu (N = 43)

	N	odstotek ¹⁶
15. Koliko zapornikov je v vaši sobi (vključno z vami)?		
a) v sobi sem sam	8	18,60
b) 2	8	18,60
c) 3	5	11,63
d) 4	6	13,95
e) 5	6	13,95
f) 6 in več	10	23,26
16. Kakšna je po vašem mnenju splošno družbeno vzdušje oziroma razpoloženje v zaporu (odnosi med zaporniki in pazniki, morala, počutje...)?		
a) zelo slabo	8	18,60

¹⁶ Odstotki so izračunani glede na število dobljenih odgovorov na posamezno vprašanje.

b) slabo	11	25,58
c) srednje	14	32,56
d) dobro	9	20,93
e) zelo dobro	1	2,33
17. Kakšni so odnosi med vami in drugimi zaporniki oziroma sojetniki?		
a) slabi z večino sojetnikov	3	6,82
b) slabi samo z določenimi posamezniki	8	18,18
c) dobri z večino sojetnikov	13	29,55
d) dobri samo z določenimi posamezniki	6	13,64
e) včasih dobri, včasih slabi	9	20,45
f) na splošno srednje dobri	5	11,36
g) ne razumem se z nobenim od sojetnikov	0	0,00
18. Kakšni so odnosi med vami in pazniki?		
a) slabi z večino paznikov	3	6,82
b) slabi samo z določenimi posamezniki	11	25,00
c) dobri z večino paznikov	16	36,36
d) dobri samo z določenimi posamezniki	4	9,09
e) včasih dobri, včasih slabi	5	11,36
f) na splošno srednje dobri	5	11,36
g) ne razumem se z nobenim od paznikov	0	0,00
19. Kakšen je bil odnos paznika do vas potem, ko je zoper vas uporabil prisilno sredstvo?		
a) sovražen	8	16,67
b) 'zafrkantski'	3	6,25
c) poniževalen	4	8,33
d) enak kot prej	21	43,75
e) boljši	5	10,42
f) mi je pomagal	7	14,58
20. Kakšen je bil vaš odnos do paznika potem, ko je on zoper vas uporabil prisilno sredstvo?		
a) sovražim ga	7	15,22
b) kjer koli je možno ga jezim	1	2,17
c) obnašam se kot da ne obstaja	8	17,39
d) ni nobene razlike	14	30,43
e) sedaj drugače gledam na dogajanje	7	15,22
f) cenim ga, ker je bil njegov odnos pošten	9	19,57

8 SKLEPNE UGOTOVITVE

V sklepnem delu podajam odgovore na hipoteze, ki sem jih oblikovala na začetku raziskave.

Prva hipoteza se glasi, da se je v zadnjem desetletju (1998–2007)¹⁷ število zaporniške populacije povečalo in spremenilo, s tem pa se je povečala tudi uporaba prisilnih sredstev. Analiza letnih poročil UIKS je pokazala, da se je med letom 1998 (810 oseb) in 2007 (1339 oseb) povprečno število zaprtih oseb v zavodih povečalo za kar 529 oseb oziroma da je bila porast kar 39,5-odstotna, trend rasti pa se s povprečnim številom 1364 oseb nadaljuje tudi v letu 2008.

V letnem poročilu UIKS za leto 2007, opozarjajo na požrtvovalnost zaposlenih in stisko zaprtih, spričo pomanjkanja kadrov in namestitvenih zmogljivosti. Povprečno dnevno število zaprtih oseb je v letu 2007 preseglo razpoložljive namestitvene zmogljivosti za 245 oseb, kar je več od razpoložljivih kapacitet našega največjega zavoda Dob (UIKS, 2008, 3).

V moji nalogi je bil glavni poudarek na obsojencih, saj sem med njimi opravila tudi anketo. Prav tako so bili na podlagi tega analizirani statistični podatki le za to skupino zapornikov. Tako kot se je večalo povprečno število zaprtih oseb, se je enako dogajalo tudi s povprečnim številom obsojencev, kjer je bila rast kar 45,1-odstotna. Število tujcev med obravnavanimi obsojenci skupaj v letu, je od leta 1998 do 2007 zraslo za 12,6 odstotka.

Povprečno je bilo v teh desetih letih 57,1 odstotek prvič kaznovanih in kar 42,9 odstotka povratnikov. Od leta 2001 naprej je odstotek povratnikov višji od 40 %.

Struktura kaznivih dejanj si je skozi vsa leta zelo podobna. Zdaleč največ obsojencev prestaja kazen zaradi premoženjskih deliktov (med 42,2 in 48,0 %), sledijo pa kazniva dejanja zoper življenje in telo (med 11,1 in 14,6 %).

Največji delež obsojencev (48,4 %) služi oziroma je služilo kazen manjšo od enega leta. Precej manjši delež pa je tistih z dolgoletnim prestajanjem kazni, in sicer 2,7 odstotka takšnih, ki služijo 10–15 let in 0,7 odstotka tistih, ki služijo oziroma so odslužili več kot 15 let. Največji delež obsojencev (40,1 %) je vedno star nad 27 do 39 let. Struktura obsojencev se glede na starost iz leta v leto ne spreminja prav veliko.

¹⁷ Podatki za leto 2008 so bili na voljo šele aprila 2009, ko pa sem jaz imela analizo zadnjega desetletja že narejeno.

Povečano število splošne uporabe prisilnih sredstev torej lahko pripišemo večjemu številu zaprtih oseb in tudi problematiki, ki jo večja zasedenost prinaša. V letih 2006 in 2007 je v primerjavi s prejšnjimi leti zabeleženih precej več konfliktov med zaprtimi osebami, kar je v sorazmerju s povečanjem uporabe prisilnih sredstev ter z večjim številom zaprtih oseb.

Naslednja hipoteza pravi, da je uporaba prisilnih sredstev pogostejša pri zaporniški populaciji, ki prestaja daljše kazni. Coyle Andrew, nekdanji direktor Mednarodnega centra za študije zaporov pravi, da avtomatična predpostavka, da so zaporniki, ki prestajajo daljše kazni nevarni, ni podprta z dokazi. Doživljenjski zaporniki, na primer v splošnem, ne predstavljajo večjih disciplinarnih problemov kot katerakoli druga skupina zapornikov. Ravno nasprotno, pogosto imajo čistejšo disciplinsko kartoteko kot pa zaporniki, ki prestajajo mnogo krajše kazni. Ni dokazov, da bi bili ti zaporniki bolj razdiralne narave ali da bi predstavljali grožnjo dobremu vodenju zaporu samo zaradi dolžine svoje kazni. Zaporniki, ki prestajajo daljše kazni so velikokrat starejši kot povprečna populacija v zaporu. Pogosto so samo enkratni prekrškarji, ki prej nikoli niso storili nasilnega dejanja. Tipično je njihova žrtev nekdo, ki so ga poznali. Končni datum njihovega izpusta iz zaporu vsaj deloma vpliva na to, kako se bodo v zaporu vedli, zato je v njihovem interesu, da ne povzročajo kakršnihkoli težav. Ravno zaradi teh razlogov imajo pomirjajoč vpliv na druge skupine zapornikov, kot so na primer mlajši in tisti s kratkimi roki služenja. Po drugi strani pa je delež takšnih zapornikov izredno nevaren, saj so nekateri med njimi zgrešili strahotne zločine in bi predstavljali veliko nevarnost v javnosti, če bi jim uspelo pobegniti (Coyle 2002, 138). Tudi analiza moje ankete kaže ravno obratne rezultate, saj največ anketiranih obsojencev na katerih so bila uporabljena prisilna sredstva trenutno prestaja zaporno kazen od 1–3 let, najmanj pa nad 10 let. Res pa je, da bi za bolj zagotove trditve potrebovali zelo velik vzorec obsojencev.

Tretja hipoteza govori o tem, da družbeno vzdušje v zaporu vpliva na količino nasilja in s tem na uporabo prisilnih sredstev. Daleč najpogostejši razlog za uporabo prisilnih sredstev skozi vseh deset let je preprečitev konflikta med zaprtimi osebami, kar se odraža predvsem zaradi vedno večje natrpanosti v zavodih. Enake podatke sem dobila tudi pri opravljeni anketi, poleg tega pa je večina anketirancev nastanjenih v sobah s šestimi ali več osebami, kar kaže na povezavo med prezasedenostjo zavodov in povečevanje števila konfliktov med zaprtimi.

Velik odstotek (46,51 %) anketiranih meni, da uporaba prisilnega sredstva v njihovem primeru ni bila upravičena. To pa pomeni korak v konfliktno odnose med zapornikom in paznikom, ki lahko vodi v slabo delovno in s tem tudi družbeno vzdušje. Če odmislimo neopredeljene anketirance, vse kaže na to, da imajo obsojenci, na katerih so bila uporabljena prisilna sredstva, mnenje, da je družbeno vzdušje v zavodu slabo. Vse navedeno torej potrjuje zastavljeno hipotezo.

Da izpeljana hipoteza – uporabo prisilnih sredstev je možno zmanjšati s prerazporeditvijo zaporniške populacije – drži, nam pove dejstvo, da je v zavodih praksa delovati preventivno (če le imajo to možnost) in odstranijo tistega obsojenca, ki ogroža ali tistega, ki je ogrožen od drugih. S tem se izognejo situaciji, kjer bi morali med zaporniki posredovati s prisilnimi sredstvi, da bi ustavili konfliktno situacijo. Poleg tega pa bi se nasilje med obsojenci lahko zmanjšalo tudi, če bi bilo v zaporniških sobah zaprtih manj obsojencev. Res pa je, da ne bo nikoli v celoti izginilo, saj predstavlja del zaporniškega podzemlja, ki verjetno ne bo nikoli prenehalo delovati.

Kar pa se tiče hipoteze, da so povratniki načeloma bolj nasilni, nam vse pove podatek, da je med anketiranimi bilo takih, ki so bili prvič kaznovani 27,91 odstotkov, ostali pa so na prestajanju kazni bili že večkrat.

Spoštovanje človekovih pravic je osnova vsake demokratične družbe, ki nenehno opozarja na dilemo kdaj, koliko in kako posegati v te pravice, če je potrebno tudi z uporabo prisile, problem pa nastane ravno v tem, da je treba te pravice tudi varovati. Tu pa se pojavi svojevrsten paradoks, saj z poseganjem v pravice enih ni mogoče varovati človekovih pravic in svoboščin drugih.

Novi predpisi o uporabi prisilnih sredstev v zaporih so prinesli novosti in pomenijo odklik od klasične prakse in usmerjenosti državnih organov. V ospredje je postavljeno načelo nekonfliktnega pristopa, kjer se poskuša poiskati nenasilno rešitev na določeno težavo, to pa sloni na vse večjem zavedanju o temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah.

9 LITERATURA

1. Bavcon, Ljubo, Alenka Šelih, Katja Filipič, Vid Jakulin in Damjan Korošec. 1996. *Kazensko pravo - Splošni del*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
2. Bračko, Tomaž. 2005. Uporaba prisilnih sredstev v očeh zaprtih oseb. V *6. slovenski dnevi varstvoslovja*, 8. pogl. Zgoščenka. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
3. Brinc, Franc. 1997. Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora v Sloveniji. V *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 357–373. Ljubljana: Republiški sekretariat za notranje zadeve Republike Slovenije.
4. --- 2001. Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora in v Prevzgojnem domu v Radečah. V *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 287–302. Ljubljana: Republiški sekretariat za notranje zadeve Republike Slovenije.
5. Council of Europe, Committee of Ministers. 2000. *Prison overcrowding and prison population inflation*. Strasbourg: Council of Europe.
6. Coyle, Andrew. 2002. *A human rights approach to prison management: handbook for prison staff*. London: International Centre for Prison Studies.
7. *Encyclopedia Britannica*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/ebc/article-9375922> (12. november 2007).
8. *Evropska zaporska pravila*. 1987. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/EPR%20Slovenia%20-%20Rec%20_2006_2.pdf (15. februar 2009).
9. Ivanc, Mojca, Ljubica Jelušič in Božidar Peteh. 2004. Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije. V *5. slovenski dnevi varstvoslovja*, 829–835. Zgoščenka. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
10. *Kazenski zakonik* (ZK-UPB1). Ur. l. RS 95/2004. Dostopno prek: http://www.uradni-list.si/_pdf/2004/Ur/u2004095.pdf (12. november 2007).
11. Knez, Drago in Miroslav Žaberl. 2002. Načelo sorazmernosti in policijska uporaba sile. V *3. slovenski dnevi varstvoslovja*, 9. pogl. Zgoščenka. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
12. Meško, Gorazd, Peter Umek, Emanuel Banutai, Jure Škrbec in Saša Vučko. 2006a. Zadovoljstvo z delom v slovenskih zaporih: izhodišča za razpravo. V *7. slovenski dnevi varstvoslovja*, 465–476. Zgoščenka. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.

13. Meško, Gorazd, Danijela Frangež, Mojca Rep in Kristina Sečnik. 2006b. Zapor: družba znotraj družbe - pogled obsojencev na odnose in življenje v zaporu. V *Socialna pedagogika*, 261–286. Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko.
14. *Odločba, da štirinajsti odstavek 126. člena, 196 in 197. člen Kazenskega zakonika niso v neskladju z ustavo*. Ur. l. RS 37/2005. Dostopno prek http://www.uradni-list.si/_pdf/2005/Ur/u2005037.pdf (13. februar 2009).
15. Peteh, Božidar. 2000. Varnostni vidiki izvrševanja kazenskih sankcij. V *1. slovenski dnevi varstvoslovja*, 579–585. Zgoščenka. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
16. --- 2003. Uporaba prisilnih sredstev v zaporih. V *4. slovenski dnevi varstvoslovja*, 5. pogl. Zgoščenka. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
17. *Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov*. Ur. l. RS 78/2001. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200178&stevilka=4058> (12. november 2007).
18. Remic, Zoran. 2005. Reševanje konfliktnih situacij brez uporabe prisilnih sredstev v zavodu za prestajanje kazni zapora dob v letu 2004. V *6. slovenski dnevi varstvoslovja*, 8. pogl. Zgoščenka. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
19. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (28. januar 2008).
20. *Splošna deklaracija človekovih pravic*. 1948. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102> (15. februar 2009).
21. *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*. 1955. Dostopno prek: <http://www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm> (15. februar 2009).
22. Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij. 1997. *Letno poročilo 1996*. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje, Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
23. --- 1999. *Letno poročilo 1998*. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje, Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
24. --- 2000. *Letno poročilo 1999*. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje, Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
25. --- 2001. *Letno poročilo 2000*. Dostopno prek: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/porocilo_uiks_2000.pdf (10. maj 2008).
26. --- 2002. *Letno poročilo 2001*. Dostopno prek: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/porocilo_uiks_2001_2.pdf (10. maj 2008).

27. --- 2003. *Letno poročilo 2002*. Dostopno prek: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/porocilo_uiks_2002.pdf (10. maj 2008).
28. --- 2004. *Letno poročilo 2003*. Dostopno prek: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/porocilo_uiks_2003.pdf (10. maj 2008).
29. --- 2005. *Letno poročilo 2004*. Dostopno prek: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/porocilo_uiks_2004.pdf (10. maj 2008).
30. --- 2006. *Letno poročilo 2005*. Dostopno prek: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/lp_2005_M_1A.pdf (10. maj 2008).
31. --- 2007. *Letno poročilo 2006*. Dostopno prek: <http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/LP2006.pdf> (10. maj 2008).
32. --- 2008. *Letno poročilo 2007*. Dostopno prek: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/LP_07_web.pdf (10. maj 2008).
33. --- 2009. *Letno poročilo 2008*. Dostopno prek: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/LP_08_web.pdf (1. september 2009).
34. *Ustava Republike Slovenije*. 1991. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=27&showdoc=1> (15. februar 2009).
35. Valentinčič, Dušan. 2001. Naraščanje števila zaprtih oseb in prostorske, kadrovske in materialne zmogljivosti Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij. V 2. *slovenski dnevi varstvoslovja*, 993–1014. Zgoščenka. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
36. Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. 2009. *Letno poročilo varuha človekovih pravic za leto 2008*. Dostopno prek: http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/lp/Varuh_LP-2008.pdf (1. september 2009).
37. Walmsley, Roy. 2009. *World Prison Population List (eighth edition)*. Dostopno prek: http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/wppl-8th_41.pdf (28. avgust 2009).

38. *Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij* (ZIKS-1-UPB1). Ur. l. RS 110/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=76039> (12. november 2007).
39. *Zakon o kazenskem postopku* (ZKP-UPB2). Ur. l. RS 96/2004. Dostopno prek: http://www.uradni-list.si/_pdf/2004/Ur/u2004096.pdf (12. november 2007).
40. *Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o izvrševanju kazenskih sankcij* (ZIKS-1C). Ur. l. RS 76/2008. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=87914> (11. september 2009).
41. Žaberl, Miroslav. 2001. *Policijska pooblastila*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
42. Žišt, Damijana. 2004. Žrtve nasilja v slovenskih zaporih. V *5. slovenski dnevi varstvoslovja*, 894–908. Zgoščenka. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
43. --- 2005. Spolni nasilneži pogosteje žrtve nasilja v zaporu? V *6. slovenski dnevi varstvoslovja*, 8. pogl. Zgoščenka. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.